

Visie Duurzaam Waalwijk 2030

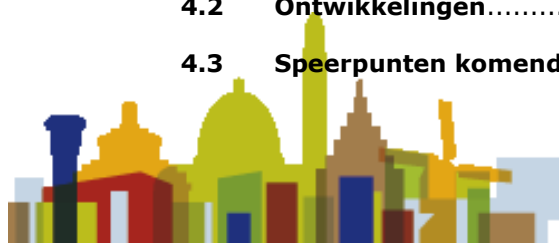
Document:	Visie duurzaam Waalwijk 2030
Auteurs:	Diverse auteurs uit de gemeentelijke teams Eindredactie: Eric de Jong
Goedgekeurd door:	College van burgemeester en wethouders d.d. 3 december 2019
In Process document:	2019-009818
Vertrouwelijkheidsclassificatie:	Openbaar na raadsbehandeling

Datum	Versie	Auteur	Omschrijving van de aanpassing
10-04	0	EdJ	Omzetting van technisch lang doc naar verkorte versie
12-05	0.1	EdJ	Verwerking opmerkingen eerste lezersgroep, presentaties teams, eerste reactie portefeuillehouder, presentatie Raad
14-06	0.2	EdJ	Opmerkingen communicatie verwerkt
25-06	0.3	EdJ	Tekst volledig, nu nog checken op dubbelingen en resterende opmerkingen verwerken
26-06	1.0	EdJ	Alle opmerkingen waar mogelijk verwerkt, aangeboden aan het college
06-08	1.1	EdJ	Typ-en conversiefoutjes en onvolkomenheden verwijderd ter doorgeleiding aan de raad
28-11	2.0	EdJ	Verwerking reactienota n.a.v. vrijgave door de raad op 12 sept

Inhoud

Vooraf.....	5
Samenvatting	6
1. Inleiding.....	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Global Goals	8
1.3 Reikwijdte van deze Visie	9
1.4 Proces totstandkoming Visie Duurzaam Waalwijk	9
1.5 Vervolproces na vaststelling door de raad	10
1.6 Tijdshorizon	10
1.7 Leeswijzer	11
2. Onze Visie	12
2.1 Wat willen we bereiken?	12
2.2 Welke thema's gaan we aanpakken?	13
2.3 Hoe willen we dat bereiken?	13
Samen, deelnemen	13
In balans ontwikkelen	14
Wat kan de rol van de gemeente zijn?.....	14
Voor iedereen, dus betaalbaar.....	15
Voorbeeldrol van de gemeente	15
Communicatie vanuit de belevingswereld en mate van invloed	15
2.4 Hoe gaan we de voortgang meten?	15
3 Energie	16
3.1 Lange termijn ambitie	16
3.2 Ontwikkelingen	16
3.3 Speerpunten komende vier jaar	17
Gebouwde omgeving.....	17
Opwekking van duurzame energie	18
Biomassa.....	20
4 Water en groen	21
4.1 Lange termijn ambitie	21
4.2 Ontwikkelingen	21
4.3 Speerpunten komende vier jaar	22

(Be)leefbaar groen.....	22
Klimaatbestendigheid	22
5 Duurzame consumptie en productie	23
5.1 Lange termijn ambitie	23
5.2 Ontwikkelingen	23
5.3 Speerpunten komende vier jaar	24
Circular	24
Schone leefomgeving	24
Verantwoord ondernemen.....	25
6 Organisatie	28
6.1 Communicatie en bewustwording	28
6.2 Programmatisch werken	30
6.3 Financiën	30
6.4 Uitvoeringsprogramma	31
Bijlage 1 Huidig en toekomstig beleid.....	33
Bijlage 2 Belangrijkste uitkomsten inwonerspanel.....	34
Bijlage 3 Belangrijkste uitkomsten LAB Duurzaamheid	36
Bijlage 4 Belangrijkste uitkomsten LAB Groen en Natuur	41
Bijlage 5 Nulmeting Telos	46

Vooraf

Het klimaat verandert, steeds vaker krijgen we te maken met de gevolgen ervan. Bijvoorbeeld in de vorm van hevige regenval en periodes van veel droogte. Het aantal en de verscheidenheid van inheemse planten-, vogels-, insecten- en diersoorten neemt af en de kwaliteit van ons landschap verschaalt. Om onze welvaart ook voor toekomstige generaties te behouden, is het nodig om de belasting van het milieu en de afhankelijkheid van fossiele energie en schaarse grondstoffen te verminderen en om klimaatbestendig en water-robuust te zijn. In de strategische Visie ‘Samen werken aan de toekomst’ Waalwijk 2025 en het coalitieakkoord ‘Samen Duurzaam Vooruit’ is het thema Duurzaamheid de “groene” draad. In deze notitie wordt in hoofdlijnen de Visie op Duurzaam Waalwijk 2030 uitgewerkt met een belangrijke focus op de thema’s energie, water en groen, en duurzame consumptie en productie.

De Visie Duurzaam Waalwijk 2030 kent een relatief korte tijdshorizon. Dit vanwege de snel ontwikkelende inzichten en – vooral aan de energiekant – snel ontwikkelende techniek en toepassingen daarvan.

Ons streven is om op de duurzaamheidsambities verantwoordelijkheid en bewustwording binnen de Waalwijkse samenleving te creëren. Daarom zullen we met een positieve en actieve grondhouding duurzame initiatieven vanuit de samenleving ondersteunen en samenwerkingsverbanden aangaan.

Namens het college van Burgemeester en wethouders,

Wethouder Duurzaamheid,

Dilek Odabasi

SAMEN duurzaam vooruit

Samenvatting

De verandering van het klimaat en de gevolgen daarvan zijn urgente problemen en vragen om ambitieus en daadkrachtig ingrijpen.

In de strategische Visie 'Samen werken aan de toekomst' Waalwijk 2025 en het coalitieakkoord 'Samen Duurzaam Vooruit' is het thema Duurzaamheid de "groene" draad. We willen klimaatneutraal zijn in 2043 en in 2030, dus al over tien jaar, halverwege op koers zijn.

In deze notitie staat in hoofdlijnen de visie op Duurzaam Waalwijk 2030 uitgewerkt. De Visie Duurzaam Waalwijk kijkt tien jaar vooruit. De eerder beschreven doelen voor 2043 blijven onverminderd van kracht.

De gemeente Waalwijk wil zich duurzaam ontwikkelen en overgaan naar een energieneutraal, CO₂-arm en klimaatbestendig Waalwijk in 2043. Om dit te bereiken zijn er drie hoofdthema's benoemd:

- **Energie**
De ambitie van Waalwijk is CO₂ arm te worden en de energie die we verbruiken duurzaam op te wekken. Concreet betekent dit dat we ernaar streven dat onze CO₂-uitstoot met 49% is beperkt in 2030 ten opzichte van het niveau van 1990 en in 2043 onze CO₂-uitstoot nagenoeg nul is. Een groot deel van de CO₂-reductie bereiken we door energie te besparen en de energie die we nog nodig hebben duurzaam op te wekken. In 2030 hebben we 50% van ons energieverbruik duurzaam opgewekt en een besparing gerealiseerd van 15%. In 2030 zijn de eerste wijken op een duurzame manier verwarmd.
- **Water en groen**
In 2030 hebben we een 10% toename van groen in de woonomgeving gerealiseerd en de biodiversiteit met 5% vergroot t.o.v. 2019. Daar waar mogelijk wordt waterberging geïntegreerd in groen. We streven ernaar dat iedere inwoner binnen 300 meter een toegankelijke groenvoorziening heeft. De ambitie is dat Waalwijk in 2030 de meest urgente stappen uit de stresstest van 2019 uitgevoerd heeft en dat nieuwe ruimtelijke plannen klimaatbestendig worden gerealiseerd.
- **Duurzame consumptie en productie**
In 2043 hebben we een circulaire economie en de overgang naar schone en slimme vervoerwijzen gefaciliteerd. Tevens hebben we een schone leefomgeving gecreëerd en het maatschappelijk verantwoord ondernemen verder uitgebouwd.
We hebben geen zwerfafval meer, verspillen geen voedsel en al onze materialen en gebouwen komen uit en keren terug in gezonde kringlopen. Ons afval dient als bouwsteen voor een volgend leven. Recycling en hergebruik van al onze afvalstromen vinden vooral lokaal en/of regionaal plaats. Dit stimuleert de lokale en regionale economie met sociale werkgelegenheid en vergroot de zichtbaarheid en bewustwording van een circulaire economie. We vervoeren ons zonder fossiele brandstoffen te gebruiken.

Initiatieven op al deze thema's zijn het meest succesvol als ze gezamenlijk en vanuit de inwoners en ondernemers zelf geïnitieerd worden. Lokale inwoners en ondernemers moeten mee kunnen profiteren in de warmtetransitie, de energietransitie en de inrichting van onze leefomgeving. De impact van de transitie kan ingrijpend zijn op de directe woon- en leefomgeving van inwoners. Het verduurzamen van woningen is voor iedereen ingrijpend en een investering. Die huishoudens die dergelijke investeringen niet kunnen opbrengen hebben onze aandacht. In de planvorming rondom energietransities dient daar aandacht voor te zijn.

Onze partners zijn onmisbaar in de realisatie van de duurzaamheidsdoelstellingen. De gemeente Waalwijk werkt samen met de energiecoöperatie Langstraat Energie, woningbouwstichting Casade, Stichting Waalwijk CO₂-Vrij, het Waalwijkse bedrijfsleven, agrariërs en het Waterschap Brabantse Delta. Ook heeft de gemeente Waalwijk samen met gemeenten in de regio Hart van Brabant een Strategische meerjarenagenda vastgesteld.

De gemeente heeft onder andere een voorbeeldrol: door zelf een goed voorbeeld te stellen kun je anderen inspireren. Onze voorbeeldfunctie maken we zichtbaar. Bijvoorbeeld door zonnepanelen, groene daken en/of gevels bij gemeentelijke gebouwen aan te brengen. De gemeente Waalwijk dient te laten zien dat een duurzame ontwikkeling haar serieus is. Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties die hierdoor geïnspireerd raken en eigen initiatieven willen nemen, moedigen we van harte aan en ondersteunen we waar mogelijk en gewenst. Waar nodig stellen we kaders.

De gemeente Waalwijk streeft ernaar om verantwoordelijkheid en bewustwording binnen de Waalwijkse samenleving te creëren op de duurzaamheidsambities.

De concept visie Duurzaam Waalwijk 2030 is op 12 september 2019 door de raad vrijgegeven voor inspraak en communicatie. Er zijn na vrijgave activiteiten georganiseerd om het gesprek met de samenleving te kunnen hebben. In een separate reactienota zijn alle toezeggingen, ideeën, reacties, suggesties en aanvullingen behandeld en wordt er aangegeven in hoeverre deze aanleiding geven tot wijzigingen van deze visie, het uitvoeringsprogramma of de kadernota grootschalige opwek.

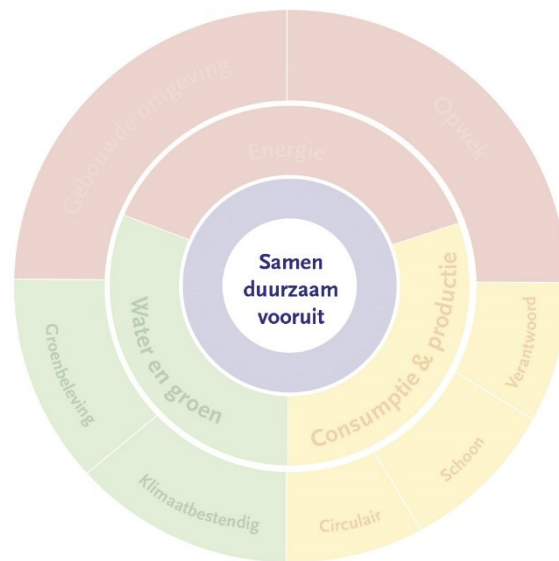

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Waalwijk is een aantrekkelijke gemeente om in te wonen, te werken, leven, ondernemen en verblijven. Dat willen wij graag zo houden en, bij voorkeur samen met onze inwoners en ondernemers, versterken. We willen samen duurzaam vooruit.

In de strategische Visie 2025 hebben we vastgesteld dat we het Waalwijks duurzaam bewustzijn willen vergroten en als gemeente duurzame keuzes willen maken. In de strategische Visie is de doelstelling die in 2009 is vastgesteld in de Routekaart om klimaatneutraal te worden in 2043 nog eens bekrachtigd. Als vervolg daarop is vooral het thema energie uitgewerkt. Er zijn diverse projecten voorbereid en uitgevoerd, zoals het Ecopark en zonnepanelen op gemeentelijke daken..

In deze Visie hebben we het thema energie opnieuw uitgelicht, maar worden ook andere thema's zoals klimaatbestendigheid en circulaire consumptie en productie behandeld.

De gemeente kiest voor een geactualiseerde duurzaamheidsvisie, omdat we de noodzaak voelen om de kringlopen van energie en grondstoffen te sluiten en de CO₂-uitstoot fors willen verminderen. Dit vraagt om een geïntensiveerde inzet op de hierboven genoemde thema's.

1.2 Global Goals

Op 25 september 2015 zijn de lidstaten van de Verenigde Naties het eens geworden over 17 duurzame ontwikkelingsdoelen: de Global Goals for Sustainable Development. Deze Global Goals geven op hun beurt, tot het jaar 2030, richting aan de wereldwijde actie voor duurzame ontwikkeling.

Figuur 1, Global Goals (bron Gemeenten4GlobalGoals)

In het collegevoorstel van 16 oktober 2018 heeft het college vastgesteld zich te zullen aansluiten bij het VNG-programma Gemeenten4GlobalGoals. Daarmee geven we aan inspanningen te willen verrichten om de uitgangspunten van de 17 doelen in beleid en gemeentelijk handelen op te nemen.

De Global Goals zijn bijzonder omdat ze zo goed als alomvattend zijn. Naast sociale en economische doelen zijn er ook doelen met betrekking tot klimaat, diplomatie/partnerschap, innovatie, ecologie, stedenbouw, duurzame consumptie en productie, en (kwaliteit van) water. De Global Goals strategie van de gemeente Waalwijk behoeft in dit stadium nog verdere uitwerking. De aankomende Omgevingsvisie zal een functie vervullen in het bieden van een overzicht van wat we (gaan) doen op alle Global Goals als het gaat om het fysieke domein.

1.3 Reikwijdte van deze Visie

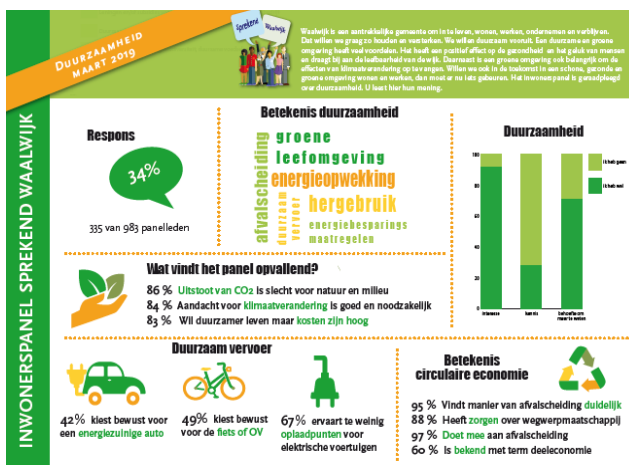
In deze Visie ligt de focus op thema's energie, water en groen, en duurzame consumptie en productie. Daarmee leveren we een bijdrage aan de volgende Global Goals:

- Zorgen voor toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen (nr 7);
- Inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam maken van steden en dorpen (nr. 9) en (nr. 11);
- Duurzame consumptie- en productiepatronen waarborgen (nr. 12);
- Dringend actie ondernemen om klimaatverandering en de effecten ervan te bestrijden (nr. 13);
- Beschermen, herstellen en duurzaam gebruiken van ecosystemen (nr. 15).

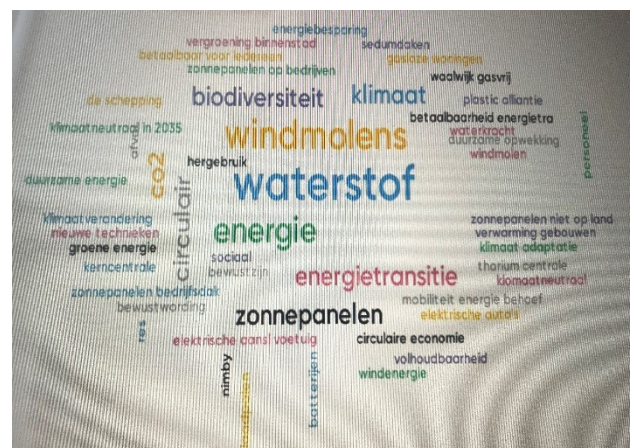
Met de vaststelling van deze Visie wordt richting gegeven voor de beleidsuitwerkingen en projecten die een bijdrage leveren aan de ambities en doelstellingen. In bijlage 1 wordt schematisch weergegeven hoe deze Visie zich verhoudt tot het overig huidige en toekomstige beleid.

1.4 Proces totstandkoming Visie Duurzaam Waalwijk

De conceptvisie is opgesteld mede op basis van resultaten van het inwonerspanel (bijlage 2), het Duurzaam Waalwijk LAB (bijlage 3) en het Groen en Natuur LAB (bijlage 4). Hierin hebben zowel inwoners en ondernemers als organisaties aangegeven welke elementen en thema's voor hen belangrijk zijn. Bij het inwonerspanel hebben 335 respondenten (34%!) gereageerd. Aandachtspunten bij het thema duurzaamheid zijn volgens het panel uitstoot CO₂, klimaatverandering en betaalbaarheid.

Figuur 2, infographic inwonerspanel zie ook bijlage 2

Figuur 3, uitkomst Mentimeter-uitvraag naar mogelijke onderwerpen voor de Visie

In de LAB's zijn voor verschillende thema's werkgroepen gevormd, waarin verdieping en, waar mogelijk, uitvoering gegeven wordt aan het betreffende onderwerp.

Vragen en opmerkingen tijdens de workshop met de Raad op 23 mei 2019 hebben eveneens een bijdrage geleverd aan de inhoud van deze visie.

Deze duurzaamheidsvisie heeft een stevige ambitie met raakvlakken naar andere beleidsvelden, zoals economie, wonen en vrijetijdsbesteding. Bij de uitwerking van de concrete maatregelen zal uiteraard afstemming met de beleidsvelden plaatsvinden. Op deze Visie is vanuit de ambtelijke organisatie uitgebreid input gegeven. De stichting Waalwijk CO₂-Vrij onderschrijft de visie.

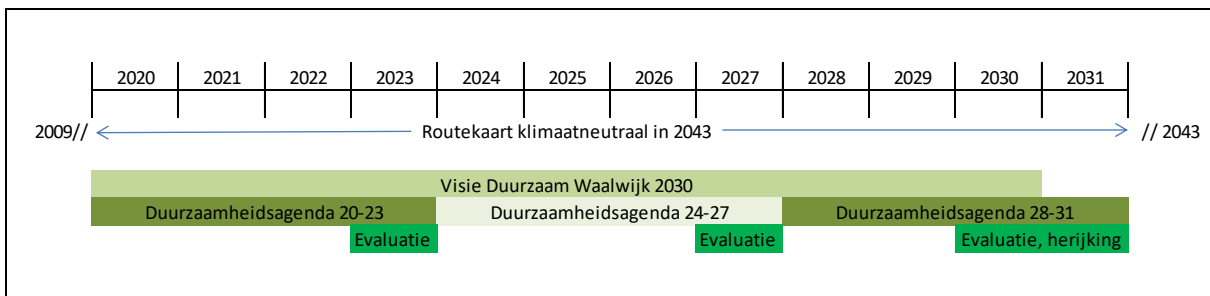
Op 12 september heeft de raad de conceptvisie vrijgegeven voor externe communicatie. De visie is gepubliceerd op de gemeentelijke website met het verzoek hierop te reageren. Er is een duurzaamheidsprijsvraag georganiseerd om feedback en ideeën op te halen en er zijn twee bijeenkomsten georganiseerd om met inwoners, ondernemers en agrariërs in gesprek te gaan over de thema's uit de Visie. De opgehaalde input, reacties en ideeën zijn verwoord in een reactienota. De reactienota is losstaand document en ter informatie bijgesloten bij de stukken voor de besluitvorming door de raad. In de nota is aangegeven op welke wijze we met de reactie omgaan en of dit wel of niet heeft geleid tot een aanpassing van de visie.

1.5 Vervolgproces na vaststelling door de raad

De vastgestelde visie is input voor gemeentelijke beleidvorming. Het uitvoeringsprogramma en de uitwerking van opgehaalde ideeën zoals samengevat in de reactienota vormt de basis voor het programma Duurzaamheid. De programmamanager zal periodiek aan de raad de voortgang op het programma rapporteren en sturen op de verwerking van duurzaamheidsambities in de gemeentelijke beleidvorming.

1.6 Tijdshorizon

De Visie Duurzaam Waalwijk kijkt tien jaar vooruit. We beschrijven de ambities voor 2030. De eerder beschreven doelen voor 2043 blijven onverminderd van kracht. In 2043 willen we klimaatneutraal zijn. Het eerste uitvoeringsprogramma geldt voor de periode 2020 tot en met 2023. We evalueren het duurzaamheidsbeleid voorafgaand aan het opstellen van het volgende uitvoeringsprogramma. Daarbij maken we gebruik van de duurzaamheidsmonitoring ontwikkeld door onderzoeksinstituut TELOS. De evaluatie kan bijdragen aan de vorming van een nieuw coalitieakkoord, dat dan weer als basis kan dienen voor de vierjaarlijkse actualisatie van het uitvoeringsprogramma.

Figuur 4, tijdsspanne Visie en Duurzaamheidsagenda

1.7 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de Visie beschreven. Wat willen we op welke thema's bereiken en op welke manier? Ook wordt er aandacht geschonken aan de wijze van monitoren.

In de drie daarop volgende hoofdstukken geven we per thema aan wat de belangrijkste doelstellingen zijn, welke ontwikkelingen we zien en welke speerpunten en maatregelen we binnen die thema's de komende vier jaar willen uitvoeren. Een samenvattend overzicht van deze speerpunten en maatregelen is opgenomen in het concept-uitvoeringsprogramma (bijlage 5). De uitwerking en mogelijke uitbreiding van deze speerpunten in acties en projecten vindt plaats in de duurzaamheidsagenda die in de tweede helft van 2019 wordt opgesteld.

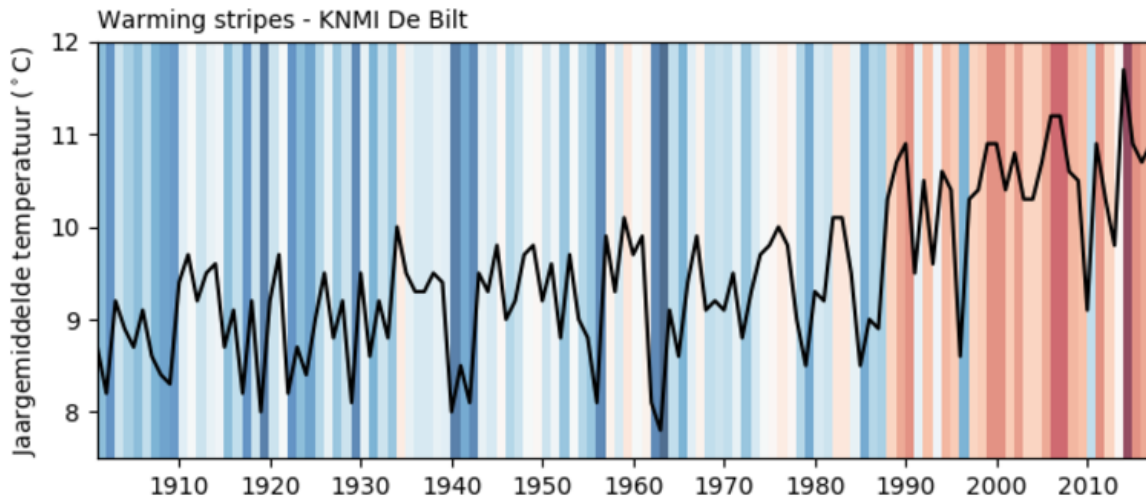
In hoofdstuk 6 wordt de organisatie beschreven. Hier gaan we in op de communicatie, het bewustwordingsproces, het programmatisch werken en de financiën rondom de uitvoering van deze Visie.

2. Onze Visie

2.1 Wat willen we bereiken?

De verandering van het klimaat en de gevolgen daarvan zijn urgente problemen en vragen om ambitieus en daadkrachtig ingrijpen. In onderstaande figuur staat ieder verticaal streepje voor één jaar van het begin van de metingen in 1901 tot nu. De kleur van het streepje geeft de gemiddelde temperatuur van dat jaar aan: blauw voor relatief koele jaren en rood voor relatief warme jaren.

Figuur 5 Warming stripes (bron:KNMI)

Om onze welvaart ook voor toekomstige generaties te behouden, is het nodig om de belasting van het milieu en de afhankelijkheid van fossiele energie en schaarse grondstoffen te verminderen en om klimaatbestendig en water-robust te zijn. Er is urgentie in de forse vermindering van de uitstoot van CO₂, met het oog op de (aanstaande) klimaatveranderingen. Alle andere broeikasgassen worden teruggerekend naar CO₂-equivalenten, waardoor we effectief alleen spreken over het terugdringen van CO₂.

We willen duurzaam ontwikkelen op een manier die bij Waalwijk past. We willen kansen benutten vanuit economische en sociaalmaatschappelijke ontwikkelingen. Iedereen moet mee kunnen doen, met ideeën kunnen komen en maatregelen moeten voor iedereen betaalbaar zijn.

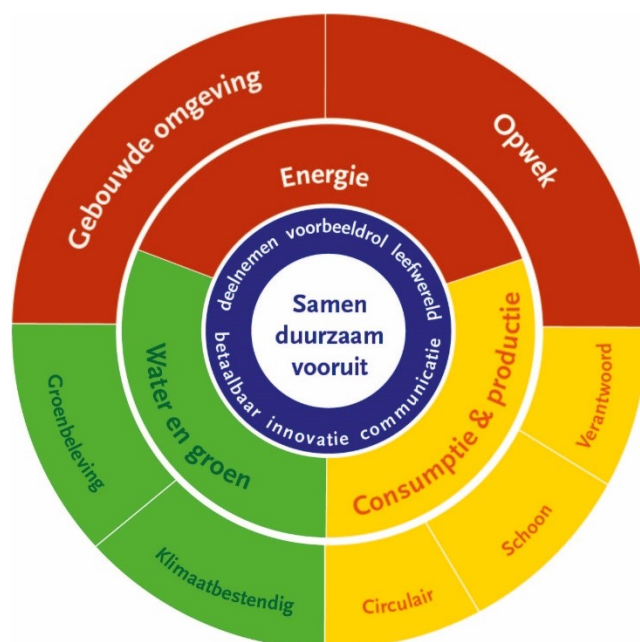
De gemeente Waalwijk wil zich duurzaam ontwikkelen en overgaan naar een energieneutraal, CO₂-arm en klimaatbestendig Waalwijk in 2043.

2.2 Welke thema's gaan we aanpakken?

Binnen de Visie hebben we drie thema's benoemd:

- Energie (hoofdstuk 3): De ambitie van Waalwijk is CO₂ arm te worden en de energie die we verbruiken duurzaam op te wekken. Concreet betekent dit dat we er naar streven dat onze CO₂ uitstoot met 49% is beperkt in 2030 ten opzichte van het niveau van 1990 en in 2043 onze CO₂ uitstoot nagenoeg nul is.
- Water en Groen (hoofdstuk 4): In 2030 hebben we door een toename van groen in de woon- en werkomgeving de (be)leefbaarheid en het economisch klimaat verbeterd en de biodiversiteit ten opzichte van 2019 vergroot. We hebben de belangrijkste risico's uit de klimaatstresstest aangepakt.
- Duurzame Consumptie en Productie (hoofdstuk 5): In 2030 worden duurzame keuzes gemaakt en is Waalwijk klaar voor het elektrificeren van het personenvervoer.

Deze Visie zet de hoofdlijnen voor de komende tien jaren uit. Op elk van de thema's hebben we speerpunten voor de komende vier jaar beschreven. Door de tijd heen worden projecten en activiteiten aangepast of toegevoegd, zodat we flexibel kunnen inspelen op innovaties en nieuwe inzichten.

2.3 Hoe willen we dat bereiken?

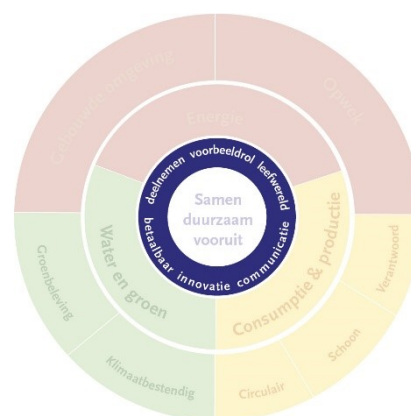
Samen, deelnemen

Succesvolle voorbeelden uit binnen- en buitenland tonen aan dat draagvlak voor verandering het grootst is als de transitie gezamenlijk, vooral vanuit de inwoners en ondernemers zelf, worden geïnitieerd.

Lokale ondernemers moeten mee kunnen profiteren in de warmtetransitie, de energietransitie en de inrichting van onze leefomgeving. De impact van de transitie kan ingrijpend zijn op de directe woon- en leefomgeving van inwoners. Communicatie en participatievraagstukken moeten kleinschalig worden opgepakt.

Daarnaast zijn onze partners onmisbaar in de realisatie van de duurzaamheidsdoelstellingen. We werken nauw samen met de energiecoöperatie Langstraat Energie, woningbouwvereniging Casade, Stichting Waalwijk CO₂-Vrij en het Waalwijkse bedrijfsleven.

Er zijn veel kansen die kunnen worden benut uit de agrarische sector op alle drie de thema's van deze visie: de grote akkers bieden mogelijkheden voor (grootschalige) energie-opwek, er zijn mogelijkheden voor bio-diverse akkerbouw en agrariërs staan aan de voorkant van productieprocessen. Het is belangrijk dat agrariërs bij duurzame initiatieven kunnen worden ondersteund door de gemeente.

In de regio werken we samen met de regiogemeenten, met wie we een Strategische Meerjarenagenda hebben vastgesteld, en het Waterschap Brabantse Delta.

In balans ontwikkelen

Een duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarbij de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te kunnen voorzien te beperken. We spreken over een gebalanceerde duurzame ontwikkeling als de volgende zaken van toepassing zijn:

- Er moet sprake zijn van het gelijktijdig verbeteren van economische, ecologische en het sociaal-culturele verworvenheden. Verbetering van het één mag niet ten koste gaan van het ander.
- De ontwikkeling moet houdbaar zijn over generaties heen: Er mag geen afwenteling in de tijd plaatsvinden.
- De ontwikkeling moet ook houdbaar zijn op mondiaal niveau. Er mag geen afwenteling in de ruimte plaatsvinden. Onze ontwikkeling mag niet ten koste gaan van ontwikkelingen in andere gebieden en landen.

Wat kan de rol van de gemeente zijn?

De gemeente kan verschillende rollen aannemen in de verduurzaming van Waalwijk.

We willen verantwoordelijkheid en bewustwording binnen de Waalwijkse samenleving creëren. Daarom zullen we met een positieve en actieve houding duurzame initiatieven vanuit de samenleving ondersteunen en samenwerkingsverbanden aangaan. Dit vraagt om schakelen tussen ondernemende, verbindende en inspirerende rollen.

Tevens zullen we het goede voorbeeld moeten geven, bijvoorbeeld bij de verduurzaming van ons eigen vastgoed, de openbare ruimte en het eigen energiegebruik. Dit vraagt een ondernemende rol.

De opgaven in de warmte en energietransitie vragen een verbindende en inspirerende rol. Soms zal bij grootschalige energieprojecten een ondernemende rol de juiste zijn. Opbrengsten kunnen dan ingezet worden voor verduurzaming op andere thema's.

Per project zal de juiste rol gekozen moeten worden. In de duurzaamheidsagenda zullen we per project aangeven welke rol van de gemeente de voorkeur geniet.

Figuur 6 hoofdrollen (bron: Hiemstra en De Vries 2013) en sub-rollen (provincie)

Voor iedereen, dus betaalbaar

Huishoudens met een minder gevulde portemonnee zijn een steeds groter gedeelte van hun inkomen kwijt aan de energierekening. Bovenmodale huishoudens kunnen veelal zelf de middelen opbrengen of lenen om hun woning te verduurzamen (isoleren, van het aardgas af, zonnepanelen en/of groene daken aanschaffen, nul-op-de-meter woning worden, tuin herinrichten). Als een woning is verduurzaamd, dalen de energielasten flink. De huishoudens met de minder grote portemonnee kunnen deze 'energietransitie' van hun eigen woning nauwelijks bekostigen. Daardoor blijven juist deze inwoners achter met een hogere energierekening. In onze planvorming moeten we hiermee rekening houden.

Voorbeeldrol van de gemeente

Zonder een goed voorbeeld te stellen, kun je anderen niet inspireren – laat staan iets opleggen. Door eigen daadkracht moeten we laten zien dat een duurzame ontwikkeling ons serieus is. Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties die hierdoor geïnspireerd raken en eigen initiatieven willen nemen, moedigen we van harte aan en ondersteunen we waar mogelijk en gewenst. Waar nodig stellen we kaders.

Communicatie vanuit de belevingswereld en mate van invloed

Bij de communicatie spelen we in op de belevingswereld van onze inwoners en ondernemers, zoals de woning, de omgeving, de onderneming en het vervoer. Ook de hoeveelheid invloed die ondernemers en inwoners op veranderingen in de directe woon-, werk- en leefomgeving hebben, bepaalt hoe we communiceren. Inwoners en ondernemers hebben:

- Een directe verantwoordelijkheid (bijvoorbeeld schoon vervoer, bezit en goede ontwatering van het perceel);
- Een gedeelde verantwoordelijkheid naar de directe leef- en werkomgeving (bijvoorbeeld, lokale energiecorporatie, deelauto's en Parksharing);
- Een gedelegeerde verantwoordelijkheid naar de gemeenteraad (bijvoorbeeld beleid en grootschalige opwek).

Per project houden we bij de communicatie en de participatie rekening met de mate van invloed en de belevingswereld. In hoofdstuk 6.1 is de communicatie verder uitgewerkt.

2.4 Hoe gaan we de voortgang meten?

Het onderzoeksinstituut TELOS, verbonden aan de Universiteit Tilburg, heeft een duurzaamheidsbalans ontwikkeld op basis waarvan wij de voortgang gaan meten. Zij doen dat gebaseerd op een brede analyse, waarin ook sociaalmaatschappelijke en economische indicatoren worden opgenomen. Voor de gemeente Waalwijk is in 2018 een uitgebreide benchmark uitgevoerd. De belangrijkste uitkomsten hiervan zijn samengevat in bijlage 5. Voor meer informatie wordt verwezen naar de rapportage van TELOS: Duurzaamheidsbenchmark Waalwijk, 19 november 2018.

Telkens voorafgaand aan het opstellen van een nieuw uitvoeringsplan wordt er een vergelijkende benchmarkanalyse uitgevoerd, zodat we weten waar we staan. Daarnaast wordt via de reguliere P&C-cyclus gerapporteerd aan de raad. Mede op basis van de benchmark wordt het volgende uitvoeringsprogramma opgesteld.

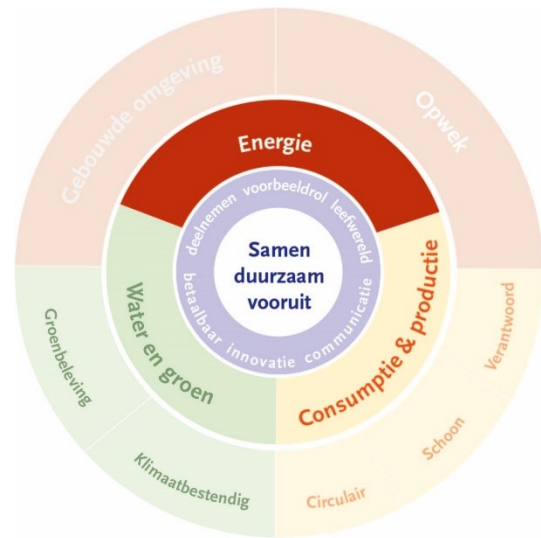

3 Energie

3.1 Lange termijn ambitie

De ambitie van Waalwijk is CO₂-arm te worden en de energie die we verbruiken duurzaam op te wekken. Concreet betekent dit dat we er naar streven dat onze CO₂-uitstoot met 49% is beperkt in 2030 ten opzichte van het niveau van 1990 en in 2043 onze CO₂-uitstoot nagenoeg nul is.

Een groot deel van de CO₂-reductie bereiken we door energie te besparen en de energie die we nog nodig hebben duurzaam op te wekken. In 2030 hebben we 50% van ons energieverbruik duurzaam opgewekt en een besparing gerealiseerd van 15%. Tevens zijn in 2030 de eerste wijken op een duurzame manier verwarmd.

3.2 Ontwikkelingen

Verreweg het grootste deel van de klimaatwetenschappers concludeert dat menselijk handelen van invloed is op het opwarmen van de aarde. We produceren te veel broeikasgassen. Als we daarmee doorgaan, wordt de atmosfeer steeds warmer en krijgen we een grilliger weerbeeld. Dat betekent meer stortregens of juist lange droge perioden, zwaardere stormen en een stijging van de zeespiegel. Dit kan het leven op veel plekken op de aarde drastisch beïnvloeden, omdat het te droog, te heet of te nat wordt om te wonen en werken. Om de opwarming te beperken tot maximaal 2°C, en het liefst 1,5°C, sloten 192 landen het Klimaatakkoord van Parijs. Het Nederlandse kabinet zet dit om in beleid. De eerste twee grote stappen zijn de CO₂-uitstoot in 2030 met 49% en in 2050 met 95% te verminderen ten opzichte van 1990. Het derde doel is een volledig CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050. Dit is op 28 mei 2019 door de Eerste Kamer vastgelegd in de Klimaatwet.

Voor de uitvoering van deze doelstellingen koos de Nederlandse regering voor een aanpak om veel organisaties en bedrijven erbij te betrekken. Dit werd zichtbaar in de vijf klimaattafels en het overkoepelende Klimaatberaad. Dit proces leverde 600 concrete voorstellen op om de uitstoot te verminderen. Dit is ook wel bekend als het 'Ontwerp van het Klimaatakkoord'.

Daarnaast is door het Rijk besloten dat in 2030 de gaskraan in Groningen volledig dichtgaat en in 2050 in Nederland geen gas meer gebruikt mag worden in de gebouwde omgeving. De verantwoordelijkheid om in de gebouwde omgeving een transitie op gang te brengen om te verduurzamen en besparen (lees: isoleren) en de energie duurzaam op te wekken, ligt bij de gemeenten.

3.3 Speerpunten komende vier jaar

Gebouwde omgeving

De komende vier jaar is het verduurzamen van de gebouwde omgeving een speerpunt. We kijken hiervoor naar de verduurzaming van het gemeentelijk vastgoed en de openbare verlichting; het verduurzamen van de bedrijven; en de verduurzaming van de woningvoorraad. De invloed op gemeentelijke eigendommen is uiteraard groter dan de invloed op eigendommen van inwoners, corporaties en ondernemers. Daarmee verschilt de rol die we aannemen van project tot project.

Verduurzaming gemeentelijk maatschappelijk vastgoed

Onze voorbeeldrol komt goed tot uiting bij ons maatschappelijk vastgoed. In 2019 is het vastgoedbeleid door de Raad vastgesteld. Hierin is op hoofdlijnen aandacht geschonken aan de verduurzaming van ons eigen vastgoed. Daarbij staat energiebesparing centraal bij zowel bestaand gemeentelijk vastgoed als bij de ontwikkeling daarvan. Al onze gemeentelijke gebouwen hebben in 2030 tenminste energielabel C. Kantoren groter dan 100m² hebben dit al in 2023. Gemeentelijke gebouwen die vanaf 2021 worden opgeleverd, zijn BENG (Bijna EnergieNeutraal Gebouwd). In 2043 zijn bestaande (gebouwd vóór 2021) gemeentelijke gebouwen klimaatneutraal in gebruik en nieuwe gemeentelijke gebouwen (gebouwd na 2021) klimaatneutraal in gebruik, bouw en sloop.

Binnen één jaar na vaststelling van het vastgoedbeleid wordt een plan van aanpak opgesteld, waarin de gemeente aangeeft hoe ze haar vastgoed gaat verduurzamen. Dit wordt rond de zomer van 2020 aan de Raad aangeboden.

Verduurzaming bedrijven

De doelstelling is dat alle bedrijven over drie jaar weten hoe zij kunnen verduurzamen en energie kunnen besparen. Gezamenlijk leveren ze een evenredige bijdrage aan de gewenste CO₂-reductie van 49%. Tenminste de helft van de bedrijven heeft de maatregelen uitgevoerd die zij binnen vijf jaar kunnen terugverdienen. Samen met de Stichting Waalwijk CO₂-Vrij faciliteert de gemeente dit proces. Wij sluiten een Green Deal met de belangrijkste partijen. Bedrijven geven elkaar het goede voorbeeld. De uitreiking van bijvoorbeeld een verduurzamingsprijs als de Groene Pluim kan hierbij helpen. Uiteindelijk hebben wij via handhaving direct invloed op verduurzaming. Dit is echter pas aan de orde nadat we met ondernemers hebben gecommuniceerd en ze optimaal hebben gefaciliteerd.

Verduurzaming woningvoorraad en de Transitievisie Warmte

We staan aan de vooravond van een grote 'verbouwing'. We moeten onze huizen en gebouwen, vaak matig geïsoleerd en vrijwel allemaal verwarmd door aardgas, transformeren in goed geïsoleerde woningen en gebouwen. Deze worden duurzaam verwarmd, gebruiken schone elektriciteit of wekken dit zelf op. In de prestatieafspraken worden afspraken met Casade gemaakt over de verduurzaming van de huursector.

De invloed van de gemeente op de particuliere woningvoorraad is op dit moment klein. We hebben hierin wel een rol om energiearmoede tegen te gaan en bewoners te helpen met het verduurzamen van hun woning. Communicatie is hierin erg belangrijk. Nieuwbouw wordt niet meer aangesloten op het gasnet.

In de transitievisie Warmte wordt een realistisch tijdsplan vastgelegd wanneer wijken van het aardgas af gaan. Voor de wijken waarvan de transitie vóór 2030 gepland is, zijn ook de potentiële alternatieve energie-infrastructuren (all electric, warmtenet etc.) bekend. Deze worden, na het vaststellen van de transitievisie Warmte, in wijkplannen nader uitgewerkt. Het is de ambitie dat in 2021 de transitievisie Warmte voor de hele gemeente is vastgesteld door de gemeenteraad. Voor 2030 zijn de eerste wijken van het aardgas af.

Energiezuinige openbare verlichting

Bij nieuwe aanleg of vervanging van openbare verlichting passen we standaard energiezuinige verlichting, zoals ledverlichting, toe, zodat voldaan wordt aan het SER Energieakkoord. Dat wil zeggen:

- 20% energiebesparing openbare verlichting in 2020 t.o.v. 2013;
- 50 % energiebesparing openbare verlichting in 2030 t.o.v. 2013;
- 40% van de openbare verlichting is in 2020 voorzien van slim energiemanagement;
- 40 % van de openbare verlichting is energiezuinig.

De uitwerking hiervan vindt plaats op basis van de besluitvorming Keuzenotitie Beleidsplan Openbare verlichting 2020 – 2023.

Opwekking van duurzame energie

De ambitie is om in 2030 50% van de verbruikte energie in Waalwijk duurzaam op te wekken. In 2043 wekken we 100% duurzaam op. Tot 2030 focussen we ons op bestaande technieken als zon, wind en regionale(!) biomassa.

Kadernota Grootschalige Energie

De opwekking van duurzame energie in de vorm van zonnepanelen en windenergie heeft een grote impact op het landschap van Waalwijk en de beleving daarvan. We formuleren in de kadernota Grootschalige Opwek Duurzame Energie' kaders en randvoorwaarden, waarbinnen realisatie van grootschalige opwekking door ontwikkelaars, coöperaties, agrariërs, gemeente of andere initiatiefnemers mogelijk is.

Thema's waarbinnen de Raad richting kan geven zijn:

- Rol gemeente: Van zelf ontwikkelen tot faciliteren;
- Locatie en techniek: Waar vinden we opwekking met welke techniek passend?;
- Fasering: Hoeveel MWh willen we wanneer gerealiseerd hebben tot 2030.

Randvoorwaarden voor de ontwikkeling van grootschalige opwek zijn:

- Goede ruimtelijke ordening (inpassing en vergunningen);
- Proces- en projectparticipatie (financieel, maatschappelijk en inspraak).

De Raad krijgt de kadernota Grootschalige Opwek begin 2020 ter besluitvorming aangeboden.

De belofte van waterstof

Er wordt veel over waterstof gesproken. Waterstof is echter geen energiebron, maar een energiedrager. Om waterstof te maken zijn er op dit moment twee bronnen beschikbaar: aardgas en water.

Omzetting van aardgas naar waterstof vindt plaats door een reformingproces met een efficiëntie van circa 70 procent. Daarbij komt, net als bij verbranding van aardgas, CO₂ vrij. In theorie kan deze worden opgevangen en opgeslagen onder de grond, zowel onshore als offshore. Dit wordt Carbon Capture and Storage genoemd (CCS).

Omzetting van water naar waterstof vindt plaats via elektrolyse, waarbij het water door middel van elektriciteit gesplitst wordt in waterstof en zuurstof met een efficiëntie van circa 75 procent. Wanneer de elektriciteitsbron duurzaam is, kan waterstof CO₂-neutraal geproduceerd worden. We spreken dan van groene waterstof. Als waterstof wordt gemaakt met elektriciteit uit fossiele gas- en kolencentrales, of met een reformingproces uit aardgas, wordt gesproken van grijze waterstof.

Groene waterstof is dus een schone energiedrager. Helaas is dit product schaars en zal dat voorlopig ook nog zo blijven. Dat heeft te maken met schaarste van duurzame bronnen, of eigenlijk duurzame overschotten, waaruit betaalbaar groene waterstof gemaakt kan worden. Bijna al deze elektriciteit wordt direct ingezet voor gebruik.

(Bron: De positie van waterstof in de energietransitie, een nuancering van de belofte, bureau Overmorgen 2019)

Innovatie

Er is ruimte voor het onderzoeken van innovatieve technieken, zoals waterstof, smartgrids en gelijkspanningsnetwerken om opgewekte duurzame energie op een slimme manier bij de eindgebruiker te krijgen. Daarom hebben we ingeschreven op een INTEREG-project SEL (Smart Energy Linking). Hierin worden specifiek voor de Waalwijkse situatie deze innovatieve technieken onderzocht en in pilots uitgewerkt. In 2020 horen we op de subsidie wordt toegekend.

We stimuleren en faciliteren de ontwikkeling van lokale energieorganisaties. Wij willen hiermee niet alleen bijdragen aan de doelstelling van het Rijk om Nederland onafhankelijk te maken van energie uit andere landen, maar ook grip krijgen op (de kosten van) onze eigen lokale energie voorziening. Zo kunnen we de lokale economie versterken.

Betekenis van de landbouw voor de energietransitie

De landbouw is van grote betekenis voor de gemeente Waalwijk. Niet alleen economisch maar ook voor de grootschalig opwekking van energie. Vanuit de agrarische sector komen regelmatig verzoeken om ideeën en initiatieven met betrekking tot windturbines of zonneweides te beoordelen. Met het vaststellen van de kadernota Grootschalige Energie en het bijbehorende toetsingskader beschikt de gemeente in 2020 over een instrument om ideeën en initiatieven op het gebied van grootschalige opwek in het buitengebied te toetsen. Onderdeel van de afweging zal ook zijn de wens om ruimte te behouden voor de omslag naar de kringlooplandbouw.

Regionale Energie- en Klimaatstrategie

Op 28 juni 2019 heeft het kabinet het klimaatakkoord gepubliceerd. Het is de Nederlandse uitwerking van de internationale klimaatafspraken van Parijs (2015). In het klimaatakkoord worden afspraken gemaakt om te komen tot een landelijke reductie van CO₂-uitstoot van 49% in 2030 en een uitstoot van vrijwel nul in 2050. Er is gewerkt aan verschillende sectortafels, waaronder Elektriciteit, Gebouwde Omgeving, Mobiliteit, Landbouw en Industrie. Om tot het realiseren van de doelstellingen van de tafels Elektriciteit en Gebouwde Omgeving te komen, worden in 2019 voor heel Nederland Regionale Energie Strategieën (RES) opgesteld. In Noord-Brabant worden 4 RES-sen opgesteld: Voor West-Brabant, Hart van Brabant, Noordoost-Brabant en de regio Eindhoven. Waalwijk maakt deel uit van de RES Hart van Brabant. In Hart van Brabant wordt ook klimaatadaptatie meegenomen in de RES-strategie. Daarom spreken we voor de Hart van Brabant regio over een Regionale Energie- en Klimaat Strategie (REKS).

De regio wordt door het Rijk en de VNG als het ideale schaalniveau gezien om een strategie op te stellen. Als gemeente leveren we actief een bijdrage aan de regionale strategie door deelname aan werkgroepen, een projectgroep en een stuurgroep. Voor Waalwijk is het vanwege haar ligging van belang ook samenwerking te zoeken met de omliggende gemeenten Altena, Geertruidenberg en de regio West-Brabant.

De REKS is enerzijds een instrument om ruimtelijke inpassing met maatschappelijke betrokkenheid te realiseren en in een meerjarige samenwerking concrete projecten vorm te geven. Anderzijds is de REKS een product waarin de regio beschrijft welke energiedoelstellingen zij zal halen en binnen welke termijn. Hiermee krijgt men dus inzicht in de mogelijkheden voor regionale opwek, verdeling van de warmtebronnen, de consequenties voor de energie-infrastructuur en een overzicht van de lopende en geplande projecten. De mogelijkheden voor de Waalwijkse inbreng worden geformuleerd in de kadernota Grootschalige Opwek duurzame energie.

De ambitie is om zes maanden na ondertekening van het Klimaatakkoord een concept-regiobod uit te brengen, waarin de belangen van Waalwijk voldoende zijn gewaarborgd. Voor nu gaan we uit van 1 juli 2021 als datum dat we het concept regiobod aanbieden aan het Rijk.

Het concept-regiobod geeft aan onder andere hoeveel duurzame energie er in de regio kan worden opgewekt en wat de mogelijkheden zijn voor warmte. Het Rijk telt alle biedingen bij elkaar op en zal,

indien de biedingen onvoldoende blijken te zijn, vragen het regiobod te verhogen. Indien het vervolgbod dan nog steeds onvoldoende blijkt, kan het Rijk een aanwijzing geven.

Biomassa

Naast zon en wind wordt op dit moment ook biomassa als een bron voor duurzame energie gezien. Biomassa is een verzamelnaam voor al het materiaal dat voortkomt uit recent gegroeide planten en organismen. Biomassa bestaat uit twee stromen; de vaste biomassa (houtig, tuinafval) en natte biomassa (mest en gft-afval en reststromen van de agrarische industrie). Vaste biomassa wordt middels verbranding gebruikt voor de productie van elektriciteit en warm water of stoom. Natte biomassa wordt middels vergisting gebruikt voor de productie van biogas.

Bij de verbranding van biomassa komt CO₂ vrij. Deze CO₂ is recentelijk vastgelegd in biomassa en uit de lucht gehaald. Dit wordt kortcyclisch genoemd, in tegenstelling tot CO₂ die in een ver verleden is vastgelegd in fossiele bronnen. De CO₂ uit biomassa wordt door de EU dan ook als CO₂-neutraal gezien.

Vaste biomassa gebruiken als duurzame brandstof kan op onze steun rekenen als het gebruikt wordt voor de productie van warm water of stoom en als het aan een aantal voorwaarden voldoet. Alleen het kleinschalig gebruik van gecertificeerde droge biomassa kan op onze steun rekenen. Een belangrijke voorwaarde voor de duurzame toepassing van resthout uit bos- en natuurterreinen is duurzaam beheer van die terreinen. Deze biomassa is gecertificeerd met bijvoorbeeld een FSC- of PEFC-keurmerk voor duurzaam bosbeheer. Daar waar productie van biomassa duurzame voedselproductie verdringt zullen wij terughoudendheid betrachten. Het droge materiaal moet aantoonbaar binnen maximaal tweehonderd kilometer van de centrale zijn oorsprong kennen en mag bestaan uit afval- en snoeihout, maar niet uit hout dat speciaal wordt gekapt om energie op te wekken.

Natte biomassa is bijna altijd een restproduct. Het risico van klimaatbelasting en aantasting van de biodiversiteit is hier veel kleiner. Gebruik van natte biomassa kan op onze steun rekenen als het gebruikt wordt voor de productie van groen gas. De toegepaste natte biomassa dient een lokale oorsprong te hebben.

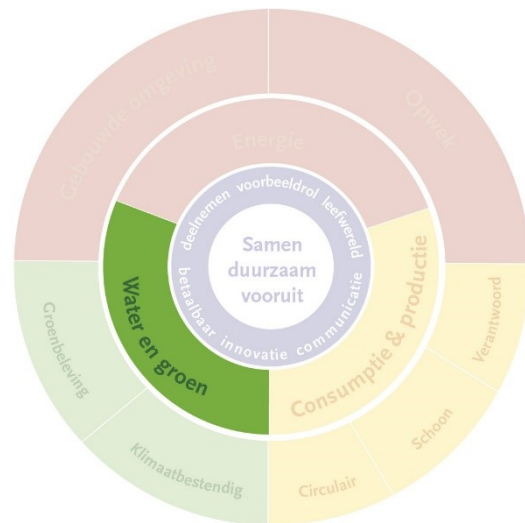

4 Water en groen

4.1 Lange termijn ambitie

In 2030 hebben we ten opzichte van 2019 een toename van 10% gemeentelijk groen gerealiseerd en de biodiversiteit met 5% vergroot. Daar waar mogelijk worden meerder functie in het groen geïntegreerd, zoals waterberging, speelfuncties en wandelpaden. We streven ernaar dat iedere inwoner binnen 300 meter een toegankelijke groenvoorziening heeft.

De ambitie is dat Waalwijk in 2030 de meest urgente stappen uit de stresstest van 2019 uitgevoerd heeft en dat nieuwe ruimtelijke plannen klimaatbestendig worden gerealiseerd.

4.2 Ontwikkelingen

In 2043 zijn we een klimaatbestendige gemeente, dus opgewassen tegen de gevolgen van het veranderend klimaat. Dat is nodig omdat de verandering van het klimaat steeds vaker voor problemen zorgt; ook in Waalwijk. Zware regenbuien zorgen voor wateroverlast en overstromingen, en de sterk stijgende temperaturen, in combinatie met langdurige droogte zorgen voor, uitdroging van natuur en gezondheidsproblemen voor mens en dier. De gevolgen van de klimaatverandering maken het noodzakelijk dat er aanpassingen worden gerealiseerd in de inrichting van de openbare ruimte. De riolering kan vaak de grote hoeveelheden water niet verwerken. Bovendien is het afwateringssysteem er van oudsher op ingericht om water snel af te voeren, terwijl we het lokaal nodig hebben om perioden van droogte te overbruggen.

De gemeente is verantwoordelijk voor een deugdelijk riool- en watersysteem. Lag van oudsher de nadruk op het afvoeren van vuil (huishoudelijk) water, steeds meer ligt de nadruk ook op efficiënt waterbeheer. Zowel vuil water als hemelwater moeten verantwoord afgevoerd en/of geborgen worden. De klimaatverandering betekent vooral een meer frequente blootstelling van het stedelijk gebied aan extreme weersituaties. De systemen voor waterafvoer en -berging, en onze groenstructuren zijn bij uitstek geschikt om een rol te spelen in de opvang van de weersextremen.

Groen en natuur in de gemeente staan onder druk. Woningbouw, bedrijventerreinontwikkeling, agrarische productie en toekomstige energielandschappen leggen een ruimtelijke claim. Bij ruimtelijke ontwikkelingen zal meer dan ooit rekening gehouden moeten worden met de toepassing van groen en water. Niet alleen om de weersextremen op te vangen, maar ook om de natuur te compenseren, de biodiversiteit te vergroten en groen toegankelijk te maken vanuit de woon- en werkomgeving.

Een groene woon- en werkomgeving is belangrijk voor de gezondheid van inwoners. Het leidt tot een prettige werkomgeving met minder uitval en ziekmeldingen, en het geeft een duurzame uitstraling aan bedrijventerreinen.

4.3 Speerpunten komende vier jaar

(Be)leefbaar groen

Groene agenda

Samen met inwoners en ondernemers wordt in 2019 een Groene Agenda opgesteld. Hierin staan maatregelen die een bijdrage leveren aan het vergroten van het groenareaal en de biodiversiteit. Het uitvoeren van de groene agenda doen we samen met de inwoners en ondernemers. Maatregelen uit de agenda worden vanaf 2019 uitgevoerd.

Biodiversiteit meten

Ten behoeve van een goede vergelijking worden in 2020 de algemene biodiversiteitsindicatoren van TELOS specifiek gemaakt voor Waalwijk en wordt hierop een nulmeting uitgevoerd. De mate van biodiversiteit wordt als indicator toegevoegd aan de biodiversiteitsindicatoren van de TELOS duurzaamheidsmonitor.

Groenbeleid

In 2019 wordt het Groenbeleid vastgesteld. Hierbij wordt ook ingegaan op het bomenbeleid, maaibeeld en bermbeheer. Belangrijke uitgangspunten bij het opstellen van nieuw beleid zijn het vergroten van de biodiversiteit en het groenareaal. Ook de groenvisie kent een uitvoeringsprogramma dat na vaststelling uitgevoerd wordt.

Klimaatbestendigheid

Klimaatstresstest en risicoanalyse

In 2019 wordt een gedetailleerde klimaatstresstest uitgevoerd. Uit dit onderzoek blijkt waar in Waalwijk de belangrijkste knelpunten zijn met betrekking tot hitte, droogte en water(overlast).

Door van de belangrijkste knelpunten de risico's op economische en sociaalmaatschappelijke effecten te analyseren, kan de aanpak van de knelpunten geprioriteerd worden. De uitkomsten van de risicoanalyse – de zogenoemde risicodialog – worden een integraal onderdeel van onze ruimtelijke plannen, het groenbeleid en het integrale waterplan Waalwijk.

Bij ruimtelijke projecten als herstructurering, herinrichting en nieuwbouw wordt klimaatbestendig plannen, ontwerpen en uitvoeren de norm. Daarmee vraagt de klimaatadaptatie om een aanpassing van de huidige ontwerpuitgangspunten en een (her)overweging van hoe ons bebouwde gebied functioneert bij extreem weer.

Integraal Waterplan Waalwijk

In 2020 dient een nieuw Gemeentelijk RioleringsPlan (GRP) vastgesteld te worden. Wij kiezen ervoor dit te integreren met het waterplan en de uitkomsten van de klimaatstresstest en de risicoanalyse daar waar mogelijk te vertalen in maatregelen die opgenomen kunnen worden in het Integraal Waterplan Waalwijk. Dit plan zal ter vervanging van het huidige GRP in 2020 aan de Raad worden aangeboden ter vaststelling.

Bewustwording

Parallel aan deze planvorming worden communicatietrajecten opgestart met onze inwoners en ondernemers om het belang van een klimaatvriendelijke inrichting rondom een eigen woning en/of bedrijf te benadrukken. De gemeente heeft hierin een voorbeeldrol, maar ook een faciliterende en stimulerende rol. We kunnen het niet alleen. Daarvoor zijn de opgaven te groot. Initiatieven om tuinen te vergroenen en water in, op of onder de woning langer vast te houden, worden gefaciliteerd. We realiseren een loket waar inwoners en ondernemers zich kunnen laten informeren over mogelijke maatregelen en de financiering daarvan.

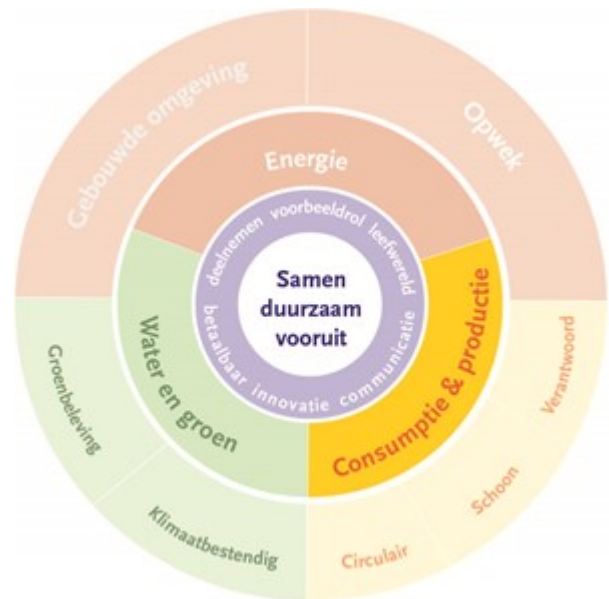

5 Duurzame consumptie en productie

5.1 Lange termijn ambitie

In 2043 hebben we een circulaire economie en de overgang naar schone en slimme vervoerwijzen gefaciliteerd. Tevens hebben we een schone leefomgeving gecreëerd en het maatschappelijk verantwoord ondernemen verder uitgebouwd.

We hebben geen zwerfafval meer, verspillen geen voedsel en al onze materialen en gebouwen komen uit en keren terug in gezonde kringlopen. Ons afval dient als bouwsteen voor een volgend leven. Recycling en hergebruik van al onze afvalstromen vinden vooral lokaal en/of regionaal plaats. Dit stimuleert de lokale en regionale economie met sociale werkgelegenheid en vergroot de zichtbaarheid en bewustwording van een circulaire economie. We vervoeren ons zonder fossiele brandstoffen te gebruiken.

5.2 Ontwikkelingen

Een schone en circulaire toekomst is noodzakelijk. Ook onze toekomstige generaties moeten kunnen beschikken over voldoende grondstoffen en een schone leefomgeving. Zo worden grondstoffen steeds schaarser en vindt vervuiling van onze leefomgeving plaats door onder andere zwerfafval.

Met betrekking tot een schone lucht, schoon water en een schone bodem hanteren wij de geldende Europese, landelijke en provinciale normen. Het is onze plicht om aan deze wet- en regelgeving te voldoen. Voor zwerfafval is geen Europese of landelijke wetgeving. Daarbij zien wij het voorkomen ervan, niet alleen als een belangrijke bijdrage aan een schoon, maar ook aan een circulair Waalwijk.

We kennen in onze gemeente (als ook landelijk) nog steeds veel lineaire productieprocessen, waardoor er ook diverse reststromen zijn die we afdanken en niet hergebruiken of recyclen. Hierdoor verspillen we schaarse grondstoffen en vernietigen we waarde. Ons huishoudelijk afval wordt gescheiden aangeboden. Toch belandt nog ca. 100 kilogram huishoudelijk restafval per inwoner per jaar in de verbrandingsoven.

5.3 Speerpunten komende vier jaar

Circulair

Gemeentelijk afvalstoffenbeleid

Ons afvalstoffenbeleid heet al een aantal jaren “grondstoffenbeleid”. In 2019 wordt dit beleid geactualiseerd en ter besluitvorming aan de raad aangeboden. In 2030 hebben we nog maar een geringe hoeveelheid huishoudelijk restafval. Nagenoeg al het huishoudelijk afval wordt hergebruikt of gerecycled. De aan de Raad voorgestelde ambitie voor 2021 is gemiddeld 45 kilogram per persoon per jaar. Afvalscheiding en hergebruik stimuleren we niet alleen door kennis en goede voorbeelden, maar ook door financiële en service prikkels. Goed scheidingsgedrag belonen we en voor herbruikbare grondstoffen bieden we een hoge service, bijvoorbeeld door ze hoogfrequent in te zamelen. De komende jaren werken we aan de implementatie van dit nieuwe beleid.

Circulair ontwikkelen

Nieuwe of te renoveren gebouwen en woningen ontwerpen we levensloopbestendig en gebruikte materialen zijn herbruikbaar. Hierover maken we afspraken met de woningbouwcorporatie, projectontwikkelaars en het bedrijfsleven. We onderzoeken welk instrumentarium hiervoor het meest geschikt is en welke ambities we precies gaan vastleggen. We hanteren deze zelf bij de uitgifte van onze gemeentelijke gronden en eigen ontwikkelingen.

Deeleconomie

We faciliteren, in samenwerking met het bedrijfsleven, een online platform dat de materialenstromen van bedrijven in kaart brengt en zoekt naar matches tussen vraag en aanbod. Hierbij kan het gaan om het uitwisselen van materialen, maar bijvoorbeeld ook om energie en mobiliteit.

Consumptie verminderen

Het beste afval is geen afval. De gemeentelijke invloed op het verminderen van de consumptie is beperkt. Maar, we faciliteren met een positieve grondhouding initiatieven uit de bevolking die een bijdrage leveren aan de afname van de consumptie van niet-duurzame producten.

Duurzame evenementen

In het te actualiseren evenementenbeleid is verduurzaming van evenementen en het creëren van een duurzame uitstraling een groene draad. Juist bij evenementen kunnen verschillende doelgroepen bereikt worden om bewustwording op het thema te vergroten. In beginsel gaat het om het beperken van de hoeveelheid afval en het verminderen van het energieverbruik.

Schone leefomgeving

Zwerfafval

Zwerfafval is een landelijk probleem en een van de grootste ergernissen van onze inwoners. Niet alleen veroorzaakt zwerfafval ergernis en milieuproblemen, we verliezen zo ook waardevolle grondstoffen die goed opnieuw te gebruiken zijn.

Met betrekking tot zwerfafval voert de gemeente actief beheer van de openbare ruimte en stimuleert ze inwoners en ondernemers vervuilde plekken (digitaal) te melden. De komende jaren blijven we ons inzetten op het voorkomen van zwerfafval door vanuit het onderhoud van de openbare ruimte actief in te zetten op het verwijderen ervan. De gemeente organiseert en stimuleert opruimacties en gaat de samenwerking aan met ondernemers om goed afvalgedrag te stimuleren. De vele vrijwilligers (zwerfafvalpakkers) blijven we maximaal faciliteren. We gaan actief in gesprek met kinderen om het thema bespreekbaar te maken en bewustzijn te vergroten bij de belangrijke doelgroep: de jongeren.

Schoon vervoer

Verkeer en logistiek zijn verantwoordelijk voor een aanzienlijk deel van het energieverbruik. Elektrisch rijden en fietsen zijn alternatieven om het gebruik van fossiele brandstoffen terug te dringen. Bovendien dragen deze alternatieven bij aan een schonere leefomgeving en een goede gezondheid, doordat ze minder geluid produceren en geen luchtvervuilende stoffen uitstoten. We werken aan het programma Smart Move. We faciliteren schone vervoerwijzen door e-laadpalen te plaatsen en het beleid daartoe te actualiseren. Waalwijk –Tilburg is in 2019 uitgeroepen tot logistieke hotspot nr. 1. We onderzoeken met ondernemers de mogelijkheden om een waterstof-tankstation te realiseren.

Tegelijkertijd stimuleren we het fietsgebruik door een veilige en fietsvriendelijke infrastructuur aan te leggen en door voldoende en comfortabele fietsenstallingen te creëren. Ook werken we mee aan het realiseren van fietssnelwegen naar Den Bosch en Tilburg.

We faciliteren initiatieven van inwoners en ondernemers om elektrische deelauto's in te zetten in onze gemeente.

Schone lucht

Ruimtelijke ontwikkelingen worden in wettelijke ruimtelijke procedures getoetst op de bijdrage aan een gezonde leefomgeving, bijvoorbeeld schone lucht, geur, geluid. De wens is dat deze (wettelijke) toets- en rekenmethoden meer vanuit de beleving van de inwoners vormgegeven worden. We volgen hierin actief de landelijke en provinciale ontwikkelingen en maken indien noodzakelijk nieuw geur- en luchtbeleid.

Verduurzaming gemeentelijk woon-werk en werk-werk verkeer

Ons eigen woon-werk en werk-werk verkeer gaan we verduurzamen. Dit betekent dat we in de eerste plaats proberen verplaatsingen zoveel mogelijk te voorkomen. Verplaatsingen die toch moeten plaatsvinden, doen we zo efficiënt en duurzaam mogelijk. We onderzoeken de mogelijkheden om schone deelauto's en/of deelscooters in te zetten en het gebruik van de fiets en het openbaar vervoer (financieel) te stimuleren. We zoeken daarbij aansluiting bij projecten, zoals snelfietsroutes naar Tilburg en Den Bosch en initiatieven zoals 'Sjees naar je werk'.

Verantwoord ondernemen

Duurzaam inkoopbeleid

We starten met een nieuw, innovatief inkoopmodel om lokaal en/of regionaal opgewekte groene stroom in te kopen. Dit moet leiden tot 100% duurzame stroom die zoveel mogelijk lokaal is opgewekt.

We verscherpen ons inkoop- en aanbestedingsbeleid. We hanteren nadrukkelijk ook sociale (social return on investment) en duurzame (biobased, circulair, klimaatbewust) aspecten in ons inkoopproces en zien maatschappelijk verantwoord inkopen als een belangrijk instrument om onze duurzaamheidsambities te realiseren. We stellen hiervoor een actieplan op, waarbij we onder andere aangeven hoe we de markt aanmoedigen en uitnodigen tot het leveren van duurzame en innovatieve producten, diensten en werken.

We nemen de toetsing op het nakomen van duurzaamheidsbeloftes van geleverde diensten, goederen en werken uit de offertes op in ons contractmanagement.

Afvalscheiding en -hergebruik gemeentelijke organisatie

We voorkomen de productie van afval zoveel mogelijk door onder andere bij onze inkoop rekening te houden met de afvalfase van een product of werk. Afval dat toch ontstaat, scheiden we aan de bron waar het moet en scheiden we na waar het kan. Deze kringloop sluiten we door hergebruik of recycling, bij voorkeur op lokale of regionale schaal. Dit levert meer lokale en regionale werkgelegenheid op en maakt de grondstofketen zichtbaarder voor onze inwoners. Afval in ons stadhuis wordt gescheiden ingezameld en verwerkt.

Fairtrade

In Waalwijk is een Fairtrade werkgroep actief. Onder Fairtrade, ofwel eerlijke handel, verstaan we de handel met producenten in ontwikkelingslanden in Afrika, Azië en Latijns-Amerika tegen eerlijke handelsvoorwaarden. Doel is dat de boeren en andere leveranciers in deze landen een redelijke prijs krijgen voor hun product. Fairtrade organisaties helpen die producenten om hun producten te verkopen, zodat zij hun omzet en rendement kunnen verhogen. In 2020 willen we een Fairtrade gemeente zijn en voldoen aan de opgestelde criteria. Dat wil zeggen dat zowel de gemeentelijke organisatie als Waalwijkse ondernemers via Fairtrade organisaties hun producten in- en verkopen. We zorgen dat we als gemeentelijk organisatie zelf Fairtrade-waardig zijn en faciliteren de werkgroep bij het proces om te komen tot een Fairtrade gemeente.

Stimulering lokale deel-economieën

We stimuleren en faciliteren lokale deel-economieën, zoals de voedselbank, tweedehands markten op het gebied van kleding, sloopafval, speelgoed en organisaties die hergebruik stimuleren door reparatie, verhuur en lease. Daaronder vallen ook stadstuinen, pluktuinen en deelloogstuinen.

Kringlooplandbouw

Het huidige landbouwsysteem in Nederland is erop gericht zoveel mogelijk te produceren tegen zo laag mogelijk kosten. Na de WOII was dat ook de opdracht. Inmiddels staat onze landbouw daardoor wel steeds meer onder druk en dreigt onze bodem, de belangrijkste hulpbron voor de boer, uitgeput te raken en hebben we te maken met een verlies aan biodiversiteit. Het wordt nu de uitdaging om met zo min mogelijk grondstoffen en dus minder belastend voor het milieu, ons voedsel te produceren. En om alle producten die het bedrijf verlaten te gebruiken als eindproduct of als grondstof voor andere schakels in de kringloop. Kringlooplandbouw doet recht aan de natuur en kan ook een goede boterham opleveren. Het stimuleert de weidegang en een efficiënte productie van eiwitten en ruwvoer. De mest van de dieren kan kunstmest vervangen bij het telen van gewassen. De gemeente onderkent het belang van de kringlooplandbouw en wil ruimte geven aan experimenteren en zoekt inspirerende partners in de agrarische sector. Kringlooplandbouw vraagt om een combinatie van veeteelt en akkerbouw en daarom veel creativiteit en ruimte omdat veeteelt nu maar beperkt aanwezig is binnen de gemeente.

We onderzoeken met de landbouw de mogelijkheden om CO₂ op te slaan in de vorm koolstof binding in de grond. Ook gaan we met de landbouw in gesprek over de effecten van de kringlooplandbouw op de stikstofreductie.

Stimulering consumptie van lokaal verbouwde producten

We stimuleren de consumptie van producten die in de gemeente worden verbouwd. Hierbij gaat het zowel om particuliere consumptie (bijvoorbeeld op markten) als het stimuleren van de supermarkten en bedrijven in de gemeente om lokale producten in te kopen. Met lokale producten beperken we transportafstanden en stimuleren we de lokale agrarische economie. De gemeente zal hierin een voorbeeldrol vervullen door zoveel mogelijk lokaal verbouwde producten in te kopen en dit duidelijk kenbaar te maken. We zullen de lokale producten dichterbij de inwoners brengen door te faciliteren in initiatieven om streekmarkten op te zetten of lokale telers en veehouders voorrang te geven voor een plaats op de weekmarkt. Daarnaast zal de gemeente

samenwerkingen tussen de agrarische sector en de bedrijfssector faciliteren om het aantal lokale producten in de schappen en in de kantines van bedrijven in de gemeente te bevorderen.

6 Organisatie

6.1 Communicatie en bewustwording

De zorg voor een duurzame leefomgeving is een gezamenlijke verantwoordelijkheid. In ons streven naar duurzaamheid moet ook de communicatie een duurzaam karakter hebben. Duurzame communicatie betekent een koers voor lange tijd uitzetten met een helder doel voor ogen: 'Samen met inwoners, onderwijs, (maatschappelijke) organisaties en ondernemers werken aan een Duurzaam Waalwijk'.

Het is onze ambitie om:

- Mensen en organisaties te verbinden;
- Initiatieven en successen in de samenleving beter uit te lichten en te delen;
- Meer gebruik te maken van lokale initiatieven en kennis;
- Onze kennis en ervaring actief over te dragen;
- Informatie beter toegankelijk te maken;
- Het goede voorbeeld te geven bij beheer van openbare ruimte en gemeentelijke gebouwen.

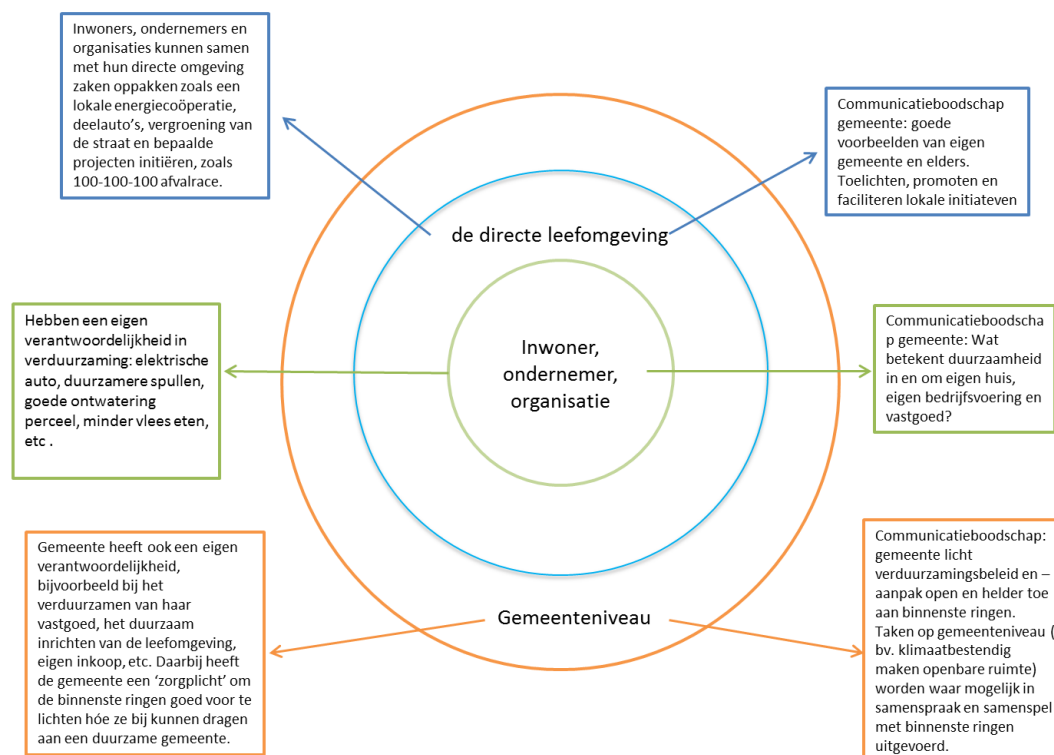
We hanteren daarbij de volgende uitgangspunten:

1. De leefwereld centraal: In onze communicatie zetten we onze inwoners, (maatschappelijke) organisaties en ondernemers centraal en realiseren we impact voor de inwoners in de stad door minder te denken vanuit het systeem en meer vanuit de mensen.
2. Partnerschap als vliegwiel: Door in de communicatie in te zetten op partnerschap met inwoners, (maatschappelijke) organisatie en ondernemers is de kans op continuïteit op langere termijn groter dan als we het alleen doen. Door verschillende projecten op basis van co-creatie vorm te geven, voelen mensen eigenaarschap. Veel meer dan het klassiek promoten van een communicatieboodschap zorgt co-creatie voor draagvlak.
3. Met de communicatie willen we bijdragen aan het ontstaan van een collectieve ambitie en eigenaarschap van de samenleving. We maken gebruik van de initiatieven die er al zijn. Deze versterken we door een podium te bieden om initiatieven, ervaringen en ideeën te delen met anderen. Dit doen we zoveel mogelijk door het verhaal te laten vertellen door de initiatiefnemer(s) (storytelling).
4. Doe wat je zegt: Actief communiceren over duurzaamheid schept verwachtingen over onze eigen inspanningen op dit gebied. Alleen woorden zijn niet genoeg. Betrouwbaarheid wordt afgemeten aan daden. De gemeente is eigenaar, beheerder en gebruiker. Mensen vragen zich af hoe de gemeente zelf omgaat met de zorg voor milieu. Daarom moeten wij doen wat we zeggen en laten zien hoe duurzaamheid in onze eigen organisatie wordt uitgevoerd. Dit is een kans om een voorbeeld te zijn voor onze inwoners, ondernemers en organisaties. Ook bij het milieubewust beheer van gemeentelijke gebouwen en openbare ruimte kunnen wij het goede voorbeeld geven.
5. Zonder gesprek kom je nergens: Het is belangrijk dat bij alles wat we doen het juiste gesprek op het juiste moment wordt gevoerd. Er zal een dialoog op gang moeten worden gebracht, gebaseerd op respect voor elkaars standpunten en op open, controleerbare feiten.

6. (Burger)participatie: Bij steeds meer projecten krijgen inwoners en andere partijen uit de stad een grotere rol. Het constructief betrekken van inwoners (en ondernemers) zorgt voor meer draagvlak en vertrouwen. Niet alleen bij het vormen van het programma is het belangrijk te weten wat inwoners (en ondernemers) willen of vinden; juist bij de uitvoering van een programma is de input van de Waalwijker essentieel. Het betrekken van inwoners en ondernemers bij projecten zorgt ervoor dat de gemeente extra kennis vanuit de stad binnenhaalt en weet waar de behoeftes liggen. Wel is het belangrijk dat er altijd helder en transparant wordt gecommuniceerd wat de rol van de inwoners/ondernemers is bij het betreffende project. Verkeerde verwachtingen kunnen het proces behoorlijk frustreren.

In de communicatie met de inwoners en de ondernemers is de kernboodschap dat we het samen doen: “ Samen Duurzaam Vooruit”. We houden bij de communicatie rekening met de mate van invloed op de veranderingen. De communicatiestrategie werkt dan vanuit een cirkel van invloed, waarbij de leefwereld van ondernemers, inwoners en organisaties centraal staat in onze communicatie. Dit ziet er als volgt uit:

Het goede voorbeeld

Inzet en prestatie van gemeente is zichtbaar en bekend, en stimuleert eigen initiatief en gewenst gedrag. Onze medewerkers maken we bewust welke bijdrage ze kunnen leveren aan een klimaatneutrale en afvalloze organisatie. Duurzaam handelen moet een vanzelfsprekendheid zijn. Bewust bekwaam gedrag wordt beloond en zo worden onze medewerkers ook ambassadeurs voor een duurzaam Waalwijk. Dit is een onderdeel van de communicatiecampagne.

Onze voorbeeldfunctie maken we zichtbaar. Niet alleen door fysieke maatregelen, zoals zonnepanelen, groene daken en/of gevels bij gemeentelijke gebouwen, maar ook door zichtbare feedback van behaalde resultaten. De gerealiseerde energiebesparing en afvalreductie communiceren we frequent, goed zichtbaar, beeldend en op plaatsen waar veel mensen komen.

6.2 Programmatisch werken

Duurzaamheid is een integraal onderdeel binnen onze organisatie, besluitvormingsprocessen en begroting. Na vaststelling van de Visie en de duurzaamheidsagenda door de Raad ligt de regie en coördinatie bij de portefeuillehouder duurzaamheid; de projecten en acties bevinden zich op terreinen die alle portefeuilles raken. Het College trekt dan ook gezamenlijk op. Deze Visie vormt samen met het uitvoeringsprogramma het programma Duurzaamheid. Het is de taak van de portefeuillehouder Duurzaamheid om de integrale voortgang te monitoren en hierover periodiek te rapporteren aan de Raad. Deze wordt daarbij ondersteund door de programmamanager Duurzaamheid.

De programmatische aanpak van het thema duurzaamheid is niet, zoals bij projecten wel het geval is, primair gericht op concrete resultaten, maar op het behalen van een strategisch doel. Projecten worden vanzelfsprekend wel ondersteund door het programma.

Het programma bestaat uit meerdere activiteiten en projecten die in hun onderlinge samenhang zorgen voor het halen van de beoogde doelen. Aan het programma liggen deze Visie en het uitvoeringsprogramma ten grondslag. Het verloop van een programma is vooraf minder voorspelbaar dan een project en kan gedurende de uitvoering aanpassing behoeven, bijvoorbeeld door het toevoegen of juist schrappen van projecten/activiteiten.

In de startfase van een programma is het aandeel improvisaties vaak relatief hoog, omdat de diverse programmaonderdelen dan nog nader moeten worden geconcretiseerd en uitgewerkt. Na de startfase neemt het aandeel projecten (en later ook routines) toe.

Voor de begeleiding van het programma is een programmamanager aangesteld. Zowel vanuit de lijn (op projectniveau) als door de programmamanager (op programmaniveau) worden voorstellen geformuleerd die via de lijnwethouders of de portefeuillehouder Duurzaamheid aan het College en de Raad worden aangeboden. De gemeentesecretaris is ambtelijk opdrachtgever en de portefeuillehouder is bestuurlijk opdrachtgever. Ambtelijk wordt een programmateam samengesteld waarin de programmamanager regulier per thema met één of twee inhoudelijke project- of beleidsmedewerkers, een strateeg en de communicatieadviseur afstemming zoekt op de voortgang. Per thema wordt een kernteam ingericht om periodiek inhoudelijk af te stemmen met de projectleiders en actiehouders.

Met het management wordt afstemming gezocht op de personele inpassing en de inhoudelijke afstemming van de thema's met de andere werkzaamheden van de teams.

6.3 Financiën

De financiën die nodig zijn voor de uitvoering van deze Visie worden door de vakafdelingen in de programmabegroting verantwoord. Daarnaast is voor de uitvoering van het programma Duurzaamheid in de begroting voorzien in een tweetal reserves voor opstart en initiëring van activiteiten en de opstart van de warmtetransitie. Enerzijds is dat de reserve van 1 miljoen voor de vier programma's (2019 en 2020). Anderzijds is dat de in de begroting 2020 opgenomen reserve van 1 miljoen voor de uitvoering van de extra taken op het gebied van verduurzaming, te weten:

- Regionale energie strategie;
- Grootschalige opwek van duurzame energie;
- Verduurzaming van de huidige woningen;
- Duurzame realisatie van nieuwe woningen;
- Klimaatadaptatie;
- Verduurzaming van gemeentelijk vastgoed;
- Participeren in en beoordelen van nieuwe innovaties;
- Verduurzaming van industrieterreinen;

- De warmtetransitie;
- De groene agenda.

Daar waar mogelijk zullen we gebruik maken van provinciale, regionale, nationale en internationale subsidies. Dit werkt twee kanten op. Daar waar we projecten hebben opgenomen in het uitvoeringsplan zoeken we actief naar subsidiemogelijkheden. Andersom zullen we na publicatie van nieuwe subsidies nagaan op welke wijze we daar in Waalwijk gebruik van kunnen maken. We nemen geen uitputtende lijst van subsidies op in deze Visie, omdat dit een dynamische omgeving is.

Voorbeelden van subsidies:

- De Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie (SDE+) en de Stimuleringsregeling Duurzame Energietransitie (SDE++), die vanaf 2020 de SDE+ gaat opvolgen.
- De Subsidierегeling Advies bij Klimaatneutraal en Circulair Inkopen (AKCI). Doel van deze nieuwe regeling is om via een kennisimpuls, door het inwinnen van extern advies, inkopers te stimuleren maatschappelijk verantwoord in te kopen.
- De Subsidierегeling Operationeel Programma Zuid-Nederland 2014-2020 (SOPZUID) voor aanvragen met betrekking tot het onderdeel 'Koolstofarme Economie'.
- Het kabinet heeft een bedrag van €80 miljoen extra beschikbaar gesteld voor de circulaire economie in 2019 en 2020. Daarmee krijgen bedrijfsleven en decentrale overheden een kans om projecten aan te dragen die passen in de transitie naar een economie zonder afval en daarmee een bijdrage te leveren aan de CO₂-reductieopgave.
- Provinciale Subsidierегeling Energie Noord-Brabant (SENB) voor innovatieve projecten die aantoonbaar gericht zijn op het versnellen van de energietransitie.
- Vanuit de internationale samenwerking Vlaanderen-Nederland is een Interreg subsidie Smart Energy Link (SEL) beschikbaar voor de ontwikkeling van projecten om energiestromen te kunnen bufferen en sturen via Lokaal Smart Grid.

6.4 Uitvoeringsprogramma

Er is een uitvoeringsplan opgesteld voor de komende vier jaar naar aanleiding van de genoemde speerpunten in deze Visie. Het uitvoeringsplan wordt vierjaarlijks geactualiseerd en is daarom als losstaand document bij deze visie gevoegd.

Het uitvoeringsprogramma Duurzaam Waalwijk 2020-2023 vormt samen met de visie en de monitor de basis voor het programma Duurzaamheid. Daarnaast zal continue interactie zijn met de samenleving en wordt uitvoering van ideeën uit de samenleving gestimuleerd en gefaciliteerd. Een deel van die ideeën en suggesties zijn al opgehaald en beschreven in de reactienota.

Bijlagen

Bijlage 1 Huidig en toekomstig beleid

Provinciaal
Verordening Ruimte

Internationaal
Afspraken Kyoto en Parijs, uitmondend in het internationale klimaatakkoord, door Nederland ondertekent in 2016

Strategische Visie

Structuurvisie

Overig beleid

Omgevingsvisie

Overig beleid

Overig beleid

Visie en agenda Duurzaam Waalwijk

Overig beleid

Kadernota grootschalige opwek
Visie warmtetransitie
Bod regionale energietransitie
Integraal Waterplan Waalwijk
Groene agenda en Groenbeleid
Grondstoffenbeleid
Overig beleid

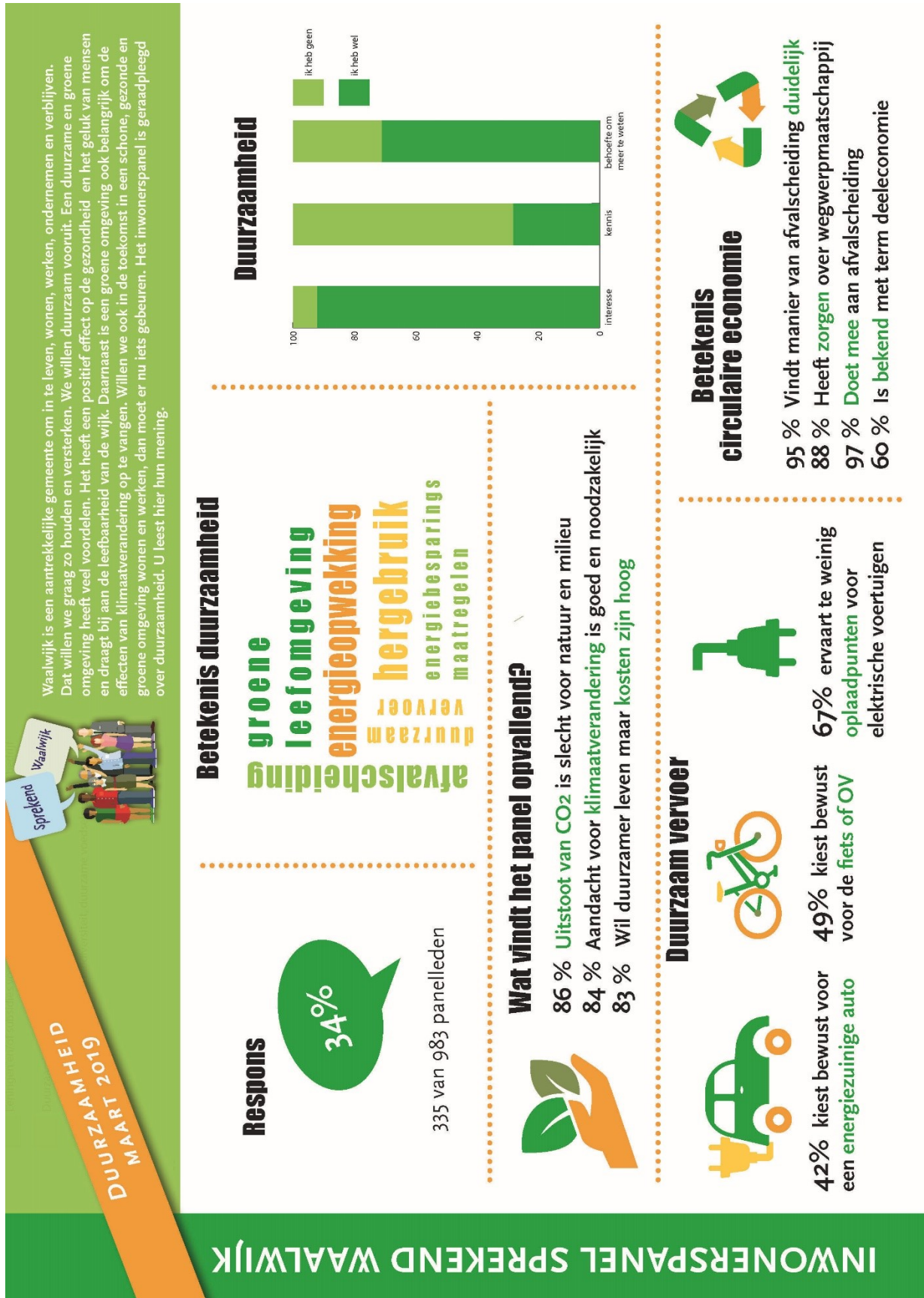

Regionaal:
Strategische meerjarenagenda

Landelijk:
Deltaprogramma Ruimtelijke adaptatie
Klimaatwet
Klimaatakkoord (nog niet vastgesteld)

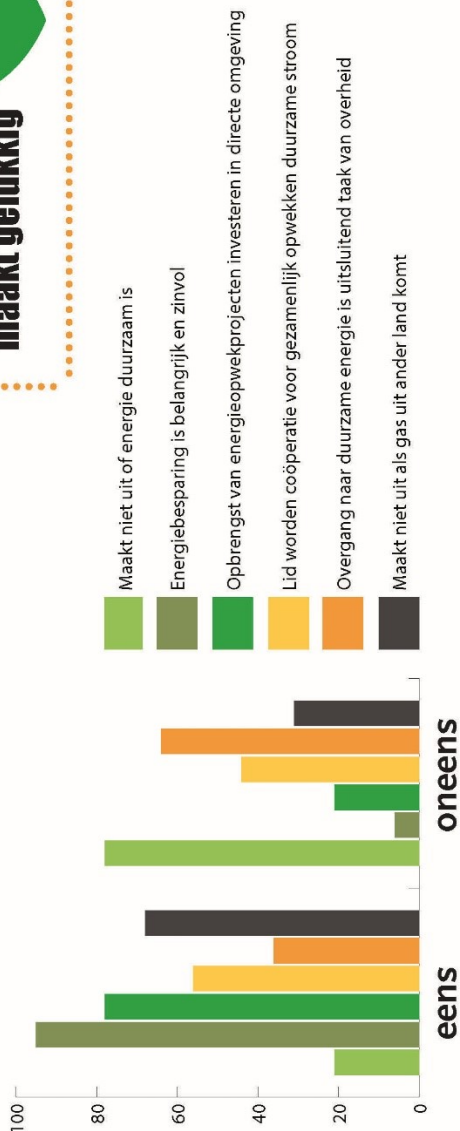
Bijlage 2 Belangrijkste uitkomsten inwonerspanel

INWONERSPANEL SPREKEND WAALWIJK

Energiebesparing en opwekking

Groen
maakt gelukkig

Aardgasvrij

84% is bekend met de **Rijksmaatregel** om nieuwbouw geen gasaansluiting te geven

Vergroening en biodiversiteit

93% voelt zich **positiever** in een natuurlijke omgeving

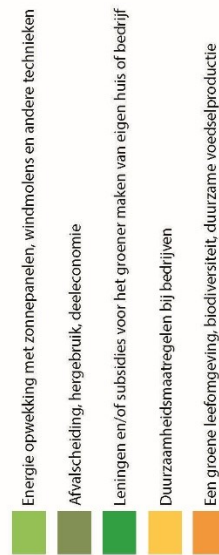
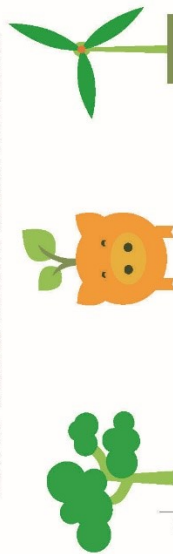

78% maakt zich **zorgen** over de staat van de biodiversiteit

77% vindt het een **taak van inwoners** om de biodiversiteit in stand te houden, b.v. door beplanting in de tuin
86% vindt dit een **taak van de overheid**

Thema's waarop de gemeente meer actie moet ondernemen

64% wacht op de **aanpak van de gemeente** voor het omschakelen naar een aardgasvrije woning

Bijlage 3 Belangrijkste uitkomsten LAB Duurzaamheid

Belangrijkste uitkomsten Duurzaam Waalwijk LAB Waalwijk 26 februari 2019

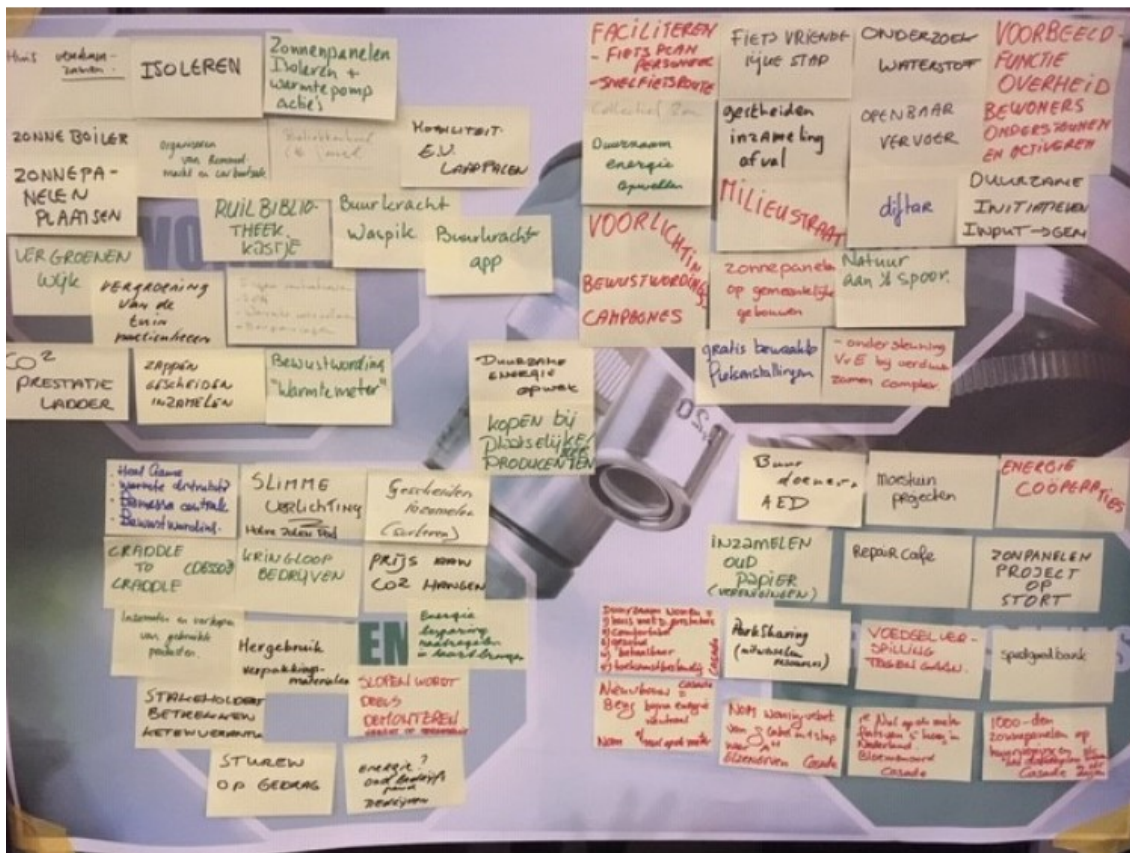
Aantal deelnemers: 27

Introductie

Op dinsdagavond 26 februari jl. heeft het Duurzaam Waalwijk LAB plaats gevonden. In dit LAB hebben we onderzocht hoe we samen kunnen werken aan een Duurzaam Waalwijk. Dit met als doel om ook echt 'samen' aan de slag te gaan met de actiepunten. Op deze manier geven we met elkaar de strategische Visie handen en voeten in de praktijk.

Blik van vandaag, (over)morgen

Na een korte introductie op het thema is met post it's geïnventariseerd wat er allemaal wordt georganiseerd op het thema en door wie. Hieruit blijkt dat er veel partijen actief zijn: zowel inwoners, als ondernemers, organisaties als de gemeente.

Kansen en uitdagingen

Op basis van deze inventarisatie is besproken welke kansen en uitdagingen we zien en welke ideeën er zijn voor de toekomst.

Kansen en uitdagingen:

- Verduurzaming particulier bezit & financiering
- Jong geleerd, oud gedaan, bewustwording
- Vergroenen particuliere tuinen
- Zonnepanelen op daken bedrijven, alleen vergunning als ze hier aan voldoen
- Integrale zonnepanelen stimuleren (in plaats van dakpannen, kan ook op muren)
- Klimop op muren stimuleren
- Financiële oplossingen voor gezinnen met minder financiële middelen
- Financiële stimulering, geen subsidie maar circulair systeem. Bijvoorbeeld in de vorm van revolverend fonds
- Vergroenen openbaar gebied, minder maaien, meer heggen, stroken laten staan
- Checklist low cost maatregelen
- Gemeente als tempoversneller + voorbeeldrol van de gemeente
- Inwoners enthousiasmeren
- Meer ruimte aan maatschappelijke duurzaamheidsinitiatieven
- Circulaire mogelijkheden laten zien en benoemen
- Circulaire inkoop door de gemeente
- Combinatie zonnepanelen en groene daken stimuleren
- Mobiliteit: doorstroming op de bedrijventerreinen en betere openbaar vervoer
- Verenigingsgebouwen verduurzamen
- Bedrijven stimuleren bewuster om te gaan met verlichting zowel binnen als buiten gebouw (niet meer laten branden na bepaald tijdstip, beeldschermen uitzetten, geen terrasheaters, winkeldeuren sluiten, reclameverlichting uit)
- Kunstobject Zonneboom op het Raadhuisplein
- Warmteuitwisseling stimuleren tussen bedrijven
- Warmtenet
- Openbare LED verlichting
- Circulair ontwerpen van openbare ruimte

Thema's onderzoeksteams

Op basis van de inventarisatie van kansen en uitdagingen zijn er vijf thema's geselecteerd waarmee zij in onderzoeksteams aan de slag gaan:

1. **Verduurzaming particulier bezit & financiering:** meer integrale zonnedaken ipv dakpannen & combinatie zonnepanelen en groene daken met financiële stimuleringsregeling (geen subsidie maar circulair/revolverend) zodat er ook oplossingen zijn voor gezinnen met minder financiën.
2. **Enthousiasme & bewustwording inwoners stimuleren:** jong geleerd is oud gedaan. Bijvoorbeeld een low cost maatregelen checklist op stellen.
3. **Vergroenen particuliere tuinen en openbaar gebied:** minder maaien/ heggen snoeien/ stroken laten staan.
4. **Bedrijven stimuleren te verduurzamen** o.a. door zonnepanelen op daken te leggen, bewuster om te gaan met verlichting en energie & warmteuitwisseling te optimaliseren
5. **Gemeente als tempoversneller en voorbeeldrol vervullen** o.a. door zelf circulair in te kopen, verenigingsgebouwen te verduurzamen en meer ruimte te geven aan maatschappelijke duurzaamheidsinitiatieven.

In het onderzoeksteam stonden drie vragen centraal:

1. Wat is er nodig (grondstoffen)?
2. Wie kan wat bijdragen (chemie)?
3. Wat is een mogelijk vervolg (proeven)?

Belangrijkste uitkomsten onderzoeksteams

1. Verduurzaming particulier bezit & financiering

Belangrijkste drijfveer voor particulieren om hun woning te verduurzamen, is waarschijnlijk financieel voordeel. Oudere mensen hebben vaak wat meer financiële ruimte in hun hypotheek dan jongeren. What is in it for me is dus erg belangrijk. Evenals bewustwording; wat is er mogelijk? Mensen moeten erbij willen horen.

Objectieve en toegankelijke kennis en makkelijk geld brengen beweging. Kunnen we niet een soort van kennis- en communicatie platform inrichten? Waar succesverhalen en stappenplannen kunnen worden gedeeld en reviews kunnen worden gegeven. Of een informatieloket met adviseurs? Met slimme financiële constructies wordt verduurzaming

voor iedereen mogelijk. Bijvoorbeeld in de vorm van een duurzaamheidslening (provincie), subsidies, coöperaties, garantstelling gemeenten.

2. Enthousiasme & bewustwording inwoners stimuleren

Jong geleerd, is oud gedaan. Om enthousiasme en bewustwording bij inwoners te stimuleren, is er kennis, voorlichting, communicatie, financiering en het delen van goede voorbeelden, mogelijkheden nodig. Bijvoorbeeld goed gedrag belonen en bij slecht gedrag alternatieven te laten zien. Iedereen kan hierin een rol vervullen en voorbeeldgedrag laten zien. Naast organisaties is het belangrijk dat ook ouders en scholen hierin bijdragen. Bijvoorbeeld door een moestuin op school aan te bieden of door kinderen te leren recyclen. Een duurzame huizenroute of aandacht voor verantwoorde voedselproducties zijn andere voorbeelden waarop enthousiasme en bewustwording bij inwoners kan worden gestimuleerd. Als vervolg kunnen we kijken of we scholen kunnen betrekken, excursies kunnen organiseren (bijvoorbeeld naar Mandemakers), voorlichting over subsidies kunnen geven en ondersteuning in de vorm van adviseurs/coaches aan kunnen bieden.

3. Vergroenen particuliere tuinen en openbaar gebied*

Met gedifferentieerd parkeerbeleid creëer je meer ruimte voor groen. Nu geldt er bijv. als parkeernorm 1,5 parkeerplaats per woning. In de toekomst kunnen we wellicht 1,1 parkeerplaats per woning hanteren. Met een campagne voor groene voortuinen (bijvoorbeeld een samenwerking van de gemeente, Casade en de inwoners van de Winterdijk) kunnen we inwoners enthousiast maken en stimuleren om hun voortuinen te vergroenen. Atelier Winterdijk 30b wil een thema avond hierin organiseren om successen te vieren. Voorheen heeft de gemeente ook 'tegeltje eruit-plantje erin' gefaciliteerd. Misschien kan hier een vervolg aan gegeven worden. Ook om waterberging in particuliere tuinen te stimuleren. Voor het openbaar groen zou biodiversiteit leidend moet zijn. Dit kan gefaseerd vorm krijgen.

* Op 11 december 2018 heeft het Groen en Natuur LAB plaatsgevonden. Het thema 'vergroenen van particuliere tuinen en openbaar gebied' is daar ook aan bod gekomen. We kunnen kijken of we de krachten kunnen bundelen en de werkgroepen aan elkaar kunnen koppelen. Meer informatie vind je op www.waalwijk.nl/lab. Het is ook mogelijk om als twee aparte werkgroepen aan de slag gaan en dat we jullie beiden over laatste stand van zaken informeren zodat jullie van elkaar weten wat er gebeurt en activiteiten hierop af kunnen stemmen. Dit geldt ook min of meer voor het volgende thema. In dit LAB wordt meer ingezoomd op verduurzamen, in het Groen en Natuur LAB is besproken op welke manier we de bedrijventerreinen letterlijk kunnen vergroenen. Dat richt zich meer op groene daken en natuurinclusief bouwen.

4. Bedrijven stimuleren te verduurzamen*

Bij bedrijven liggen er veel mogelijkheden om te verduurzamen o.a. door zonnepanelen op daken te leggen, bewuster om te gaan met verlichting en energie & warmte-uitwisseling te optimaliseren. Veel bedrijven zijn er ook al op actief. Er is meer informatie nodig over de mogelijkheden. Wat doen bedrijven al en welke daken zijn beschikbaar en haalbaar hiervoor? Een EED Audit¹ zou al bekend moeten zijn bij de gemeente.

1 Een energie-audit is een systematische, vierjaarlijkse aanpak met als doel informatie te verzamelen over het actuele energieverbruik van een onderneming. De energie-audit geeft een gedetailleerd overzicht van alle bestaande energiestromen binnen de onderneming).

Het delen van succesverhalen is belangrijk evenals het stimuleren en enthousiasmeren. Vervolgens is er goede kennis en kunde nodig. Zowel financieel als juridisch. Het zou mooi zijn als Waalwijkse bedrijven hun krachten bundelen en 1 SDE subsidie aanvragen/ een combi PCR (postcoderoos). Het kan een PV paneel zijn of warmtenet. Mogelijk kan het parkmanagement hierin ondersteunen. Welke bedrijven zijn hierin geïnteresseerd? Wat zijn de subsidiemogelijkheden op Europees, Landelijk, Provinciaal, Regionaal, Lokaal

niveau? De gemeente heeft hierin de kartrekkersrol. Het vervolg kan zijn om een enquête uit te zetten naar bedrijven over mogelijke samenwerking in duurzaamheid. En dan een soort businessmodel/ case te laten zien wat verduurzaming oplevert, zowel in groen imago als in energiebesparing en dan de ideeën verder uitwerken.

5. Gemeente als tempoversneller*

Gemeente vervult een belangrijke rol als tempoversneller en heeft een voorbeeldrol. Een start kan zijn om als gemeente zelf te onderzoeken wat de eigen impact en footprint is. Daarnaast is het belangrijk om met daadkracht de duurzame ambities vertalen naar korte termijn acties op de pijlers zodat er een soort van stappenplan tot 2043 uitrolt. Klein beginnen en nu al concreet aan de slag gaan.

Door partijen te verbinden (inwoners, ondernemers) en bijeenkomsten zoals het LAB te faciliteren, kunnen we leren van elkaar en best practices delen. Een ander element wat kan bijdragen in het geheel is het toetsen van regelgeving aan duurzaamheid en het stellen van voorwaarden aan bouwvergunningen van nieuwe bedrijven en woningen. Bijvoorbeeld verplichting of stimuleren van zonnepanelen, water infiltreren, hergebruiken, groene daken en wanden. Of om te stimuleren of fictieve kortingen te geven voor duurzaam werken/ leveringen in aanbestedingen. De gemeente kan ook certificeren op co2 prestatieladder. Het is belangrijk om te laten zien dat nu investeren een latere besparing oplevert. Een lange termijn Visie.

*Naar aanleiding van het verslag:

Voor de zomer wordt het koersdocument Duurzaam Waalwijk aan de raad gepresenteerd. Na vaststelling wordt er een actieplan in de vorm van een duurzaamheidsagenda opgesteld waarin acties zijn opgenomen die een bijdrage leveren aan de duurzaamheidsambities. Ondertussen kunnen we al aan de slag met een aantal acties.

Vervolgafspraken

- Na een eerste oriëntatie in het LAB gaan de deelnemers zelf met het vervolg aan de slag. Zij werken bovenstaande ideeën verder uit (in een plannetje van aanpak), kijken wat ze zelf hierin kunnen doen en waar ze hulp nodig hebben. Ook in de uitvoering van het idee kunnen de deelnemers gewoon aan de slag.
- Waar nodig organiseren de teams zelf dat hun deelnemers de komende weken nog een keer bij elkaar komen. Mocht er behoefte zijn aan een overlegruimte dan kan er gebruik worden gemaakt van de faciliteiten op het stadhuis.
- Als de werkgroepen tussentijds vragen of hulp nodig hebben dan kunnen ze contact opnemen met de gemeente o.a. via lab@waalwijk.nl.
- De deelnemers ontvangen vanuit de gemeente een verslag van de bijeenkomst en deelnemerslijst met mailadressen zodat mensen met elkaar contact op kunnen nemen.
- Over één maand organiseert de gemeente een tweede Duurzaam Waalwijk LAB waar de verdere uitwerking en uitvoering met elkaar wordt besproken. Hiervoor wordt een datumprikket verstuurd.
- Waar mogelijk borgen wij de input van het LAB in de Duurzaamheidsvisie. Zoals is aangegeven, is de bedoeling van het LAB dat mensen zelf en met elkaar aan de slag gaan. Een nieuwe vorm van samenwerking tussen inwoners, ondernemers en organisaties en de gemeente. We willen graag met jullie samenwerken aan de duurzaamheidsambities en wij hopen dat jullie actief bijdragen in het vervolg. Op deze manier werken we stap voor stap, ieder vanuit zijn eigen rol en mogelijkheden, samen aan de realisatie van de benoemde actiepunten.

Bijlage 4 Belangrijkste uitkomsten LAB Groen en Natuur

Belangrijkste uitkomsten Groen en natuur LAB Waalwijk d.d. 11 december 2018

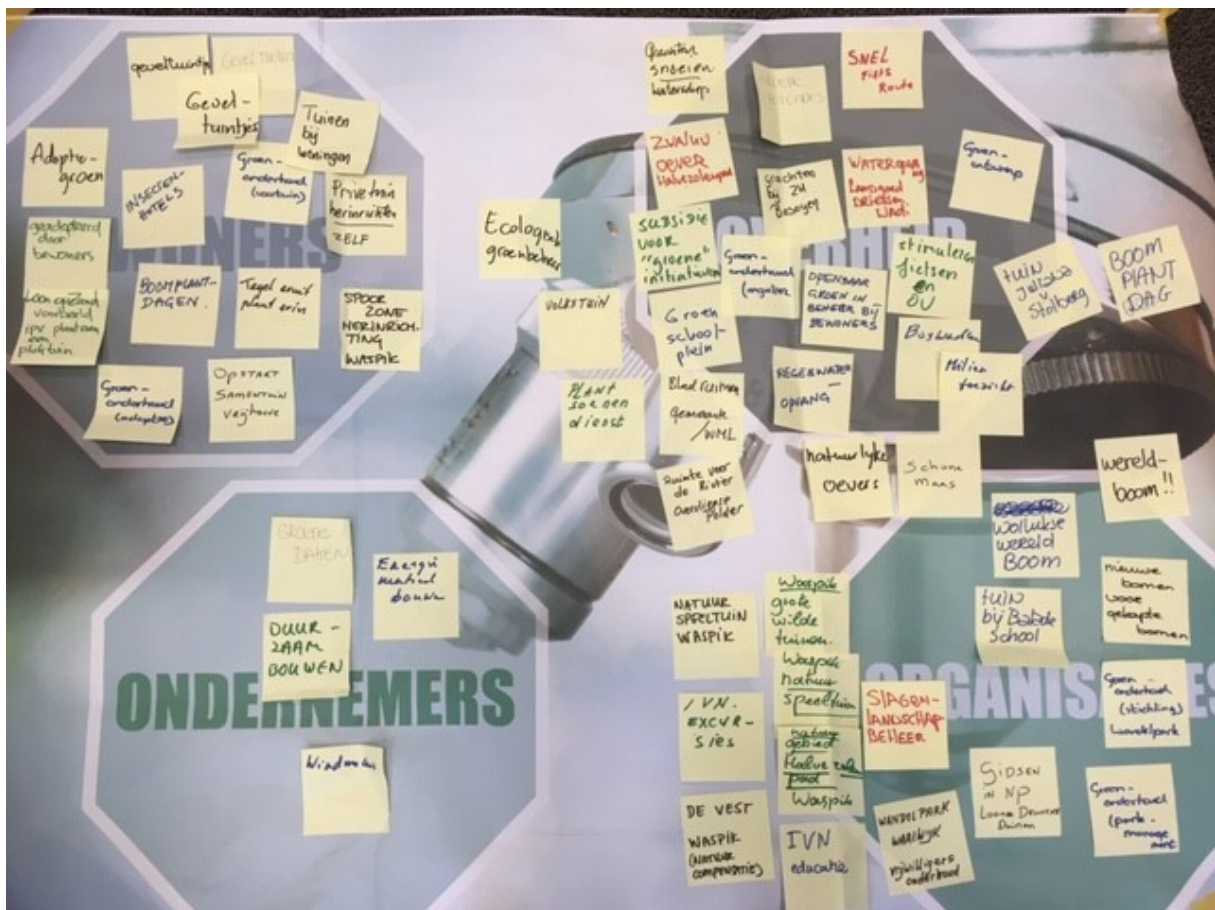
Aantal deelnemers: 22

Introductie

Op dinsdagavond 11 december jl. heeft het Groen en natuur LAB Waalwijk plaats gevonden. In dit LAB hebben we onderzocht hoe we samen kunnen werken aan innovatie in het groen in de gemeente Waalwijk. Zowel in Nederland als in de rest van de wereld vindt er veel innovatie in het groen plaats. Wat zijn de mogelijkheden in Waalwijk? Dit met als doel om ook echt 'samen' aan de slag te gaan met de actiepunten. Op deze manier geven we met elkaar de strategische Visie handen en voeten in de praktijk.

Blik van vandaag, (over)morgen

Na een korte introductie op het thema is met post it's geïnventariseerd wat er allemaal wordt georganiseerd op het thema en door wie. Hieruit blijkt dat er veel partijen actief zijn: zowel inwoners, als ondernemers, organisaties als de gemeente.

Kansen en uitdagingen*

Op basis van deze inventarisatie is besproken welke kansen en uitdagingen we zien en welke ideeën er zijn voor de toekomst.

Kansen en uitdagingen:

- Meer biodiversiteit o.a. met bloemenweides in plaats van gazons, bloemen in de bermen en ecologisch groenbeheer (subsidieregeling provincie)
- Vergroenen van schoolpleinen, binnen en buiten school met elkaar verbinden. Ook educatief veel mogelijkheden (subsidieregeling provincie en jong leren eten)
- Meer groen rondom zorginstellingen en hen ook betrekken in onderhoud
- Voorbeeldstraat inrichten
- Schanskorven vergroenen
- Stadhuis en bedrijventerreinen vergroenen.
- Natuurinclusief bouwen stimuleren
- Communicatie, educatie, voorlichting over (belang) van ander groen onderhoud en minder versteende tuintjes
- Groen loket gemeentehuis
- Duurzaamheidsmarkt
- Meer waterputten in plaats van op riolering aansluiten
- Overall regentonnen
- Meer groene daken (subsidie waterschap)
- Meer bomen op duurzame groeiplaatsen
- Gebruik maken van braakliggend grond
- Gebruik maken van educatieprogramma IVN

*per mail is aanvullend door een deelnemer als input meegegeven: voedselbossen op terreinen die niet gebruikt worden, concept van bewoonde wildernissen waardoor automatisch ruimten tussen bewoonde stukken worden ingevuld door de natuur, concept van mini-corridors waar kleine dieren gebruik van kunnen maken of imkers uitnodigen bijenkasten te installeren.

Thema's onderzoeksteams

Op basis van de inventarisatie van kansen, uitdagingen en ideeën zijn er vijf thema's geselecteerd waarmee zij in onderzoeksteams aan de slag gaan:

1. Meer biodiversiteit met bloemenweides en ander (ecologisch) groenonderhoud en communicatie, educatie en voorlichting over het belang hiervan, minder versteende tuintjes en meer bomen op duurzame groeiplaatsen.
2. Vergroenen van schoolpleinen en binnen met buiten verbinden
3. Voorbeeldstraat inrichten
4. Vergroenen van bedrijventerreinen en stadhuis en natuur inclusief bouwen
5. Meer groene daken

In het onderzoeksteam stonden drie vragen centraal:

1. Wat is er nodig (grondstoffen)?
2. Wie kan wat bijdragen (chemie)?
3. Wat is een mogelijk vervolg (proeven)?

Belangrijkste uitkomsten onderzoeksteams

1. Meer biodiversiteit met bloemenweides en ander (ecologisch) groen onderhoud

Meer biodiversiteit ontstaat als er meer ruimte wordt gegeven aan de natuur bijvoorbeeld door het creëren van bloemenweides waardoor ook meer dieren o.a. bijen kunnen leven. Dit betekent ander, ecologisch groen onderhoud maar ook communicatie, educatie en voorlichting is belangrijk omdat mensen een nette, aangeharkte uitstraling verwachten. Door beleid en een inventarisatie op biodiversiteit te maken, wordt duidelijk wat en waar de mogelijkheden voor bloemenweides zijn en wat de randvoorwaarden hierin zijn. Ook is er een budget nodig. De gemeente, groene vrijwilligers en het bedrijfsleven kunnen dit samen oppakken. Een eerste stap kan zijn om een aantal gazons om te vormen, bijvoorbeeld in parken of langs toegangswegen en waterpartijen. Een LAB deelnemer is bereid om een eerste inventarisatie te maken waar mogelijkheden zijn voor bloemenweides*.

Om meer groen in plaats van grijs te creëren, is het belangrijk dat er duurzame groeiplaatsen voor bomen worden gecreëerd. Dit kan ook in verharding. Het realiseren van minder versteende tuintjes vraagt ook aandacht. De gemeente kan beide situaties stimuleren door subsidie of beplanting en menskracht hiervoor beschikbaar te stellen. Een prijsvraag uitzetten zoals het Beste Idee waarbij inwoners zelf het voorbeeld zijn voor de rest van de gemeente of bijvoorbeeld voortaan belasting te heffen op basis van

aantal m2 verharding op particulier terrein zijn andere suggesties van de deelnemers. Eén van de andere deelnemers gaf als suggestie dat Burendag een insteek kan zijn om samen in de buurt met versteende tuintjes aan de slag te gaan. Dan ontvangen mensen ook een kleine financiële bijdrage.

*suggestie naar aanleiding van het verslag: Misschien kan de werkgroep ook enkele concrete suggesties voorleggen waarbij al met naaste inwoners of grondeigenaren is afgestemd dat het akkoord is. Dit geldt ook voor het gebruik van braakliggende grond hiervoor. De gemeente heeft geen braakliggende grond meer in eigen beheer. Mocht dit niet lukken dan kan de gemeente inventariseren op welke eigen terreinen bloemenweides gecreëerd kunnen worden.

2. Vergroenen van schoolpleinen en binnen met buiten verbinden

Er is een subsidieregeling voor het vergroenen van schoolpleinen maar daar wordt niet door alle scholen gebruik van gemaakt. In Waalwijk zijn er drie scholen die er gebruik van maken, namelijk de Baardwijkschool, Villa Vlinderhof en de Koningsschool. Kunnen we niet meer scholen enthousiasmeren? De drempel is wellicht te hoog voor scholen. Het vraagt een bepaalde visie en beleid van de school om de lessen met buiten te verbinden. Het vraagt kennis, mindset, draagvlak, geld, onderhoud, betrokkenheid vanuit ouders, kinderen, veiligheid en continuïteit. Als we ervoor willen zorgen dat het opgepakt wordt dan zijn ambassadeurs (verbinders), begeleiding en ondersteuning/ ontzorging ook in relatie tot de buurt en subsidieaanvraag belangrijk. Er kunnen ook crossovers met het (v)mbo gemaakt worden.

Kunnen we een soort plan de campagne maken om het in te passen in het onderwijs? En dat we een soort van club oprichten van ouders, ambtenaren, enthousiastelingen en ondernemers die aan de slag gaan om draagvlak te creëren bij meerdere scholen. Er kan bijvoorbeeld een thema-avond voor schoolpersoneel worden georganiseerd. Met als vervolg een thema-avond voor ouders en kinderen waarin kinderen zelf koken voor hun ouders met zelfgekweekte groenten of de zelfgekweekte groenten mee naar huis laten nemen. Eén van de andere deelnemers gaf als suggestie dat 'het duurzame karakter van een school' eindelijk al bij aanmelding van het kind een pluspunt moet zijn en dat ouders dat ook actief ondersteunen.

*suggestie naar aanleiding van het verslag: Er is bij desbetreffende ambtenaar gecheckt waarom er niet meer scholen aan de slag mee zijn. De regeling is diverse keren per mail en tijdens overleg met scholen onder aandacht gebracht. Niet alle scholen reageren enthousiast: soms omdat ze tevreden over hun schoolpleinen, soms omdat ze er geen prioriteit aan geven. N.B. Naast de schoolpleinen is het wellicht ook mogelijk om een soort van voedselbos of stadsmoestuin in de buurt te creëren (vergelijkbaar met Natuurspeeltuin Waspik wat ook vanuit een aantal inwoners gestart is). Misschien kan de werkgroep enkele concrete suggesties hierin voorleggen.

3. Voorbeeldstraat inrichten

We willen een voorbeeldstraat in Waalwijk inrichten die laat zien wat de mogelijkheden van groen en duurzaamheid zijn. Het streven is om ongeveer 250 woningen in 2030- 2040 gereed te hebben. Hiervoor is het nodig dat de woningen klimaat- en energieneutraal worden ontworpen (inclusief warmtepomp, zonnepanelen en ledverlichting). Het water moet kunnen worden opgevangen voor hergebruik. Een lokaal collectief afvalpunt hoort erbij. Evenals het collectief parkeren en opladen van auto's en een uitleenstation voor leenauto's, scooter, fietsen en materialen. Op straatniveau is vooral de ruimte zichtbaar voor spelen, lopen en fietsen waarbij men is omringd met zo veel mogelijk en divers mogelijk groen. Denk ook aan groene daken, verticale tuinen enz. Om dit te kunnen realiseren, is expertise nodig en een actieve bijdrage van inwoners en de gemeente. De burgers in de rol als collectief opdrachtgever. Een eerste stap in dit vervolg is een nieuwe brainstormsessie met enkele LAB deelnemers. Geïnteresseerden

hiervoor kunnen zich aanmelden. Daarna is het idee om een opdracht te geven aan een vooruitstrevende stedenbouwkundige/ TU delft of een groep studenten.

4. Vergroenen van bedrijventerreinen en stadhuis en natuur inclusief bouwen

Bedrijventerreinen zijn vooral grijs maar bieden veel mogelijkheden voor groen. Het zijn nu alleen verschrikkelijke terreinen voor biodiversiteit terwijl ook bedrijven baat hebben bij meer groen. Met natuurinclusief bouwen, worden nieuwe gebouwen bijvoorbeeld voorzien van neststenen voor vogels en vleermuizen. Alleen zie je vaak dat kennis op dat vlak ontbreekt en dat mensen onbekend zijn met de mogelijkheden. Welke materialen en tools zijn er eigenlijk voor handen? Door een samenwerking op dit vlak tot stand te brengen, geef je mensen de kennis en tools om ermee aan de slag te gaan.

De deelnemers willen hiervoor een workshop organiseren met 3 stakeholders/ belanghebbenden. Een mix van ondernemers, gemeente en kennisinstanties. Ook parkmanagement is een belangrijke speler hierin. Het idee is om 1 of 2 bedrijven een voorbeeldfunctie in Waalwijk te laten vervullen. Bol.com kan de ambassadeursrol in deze vervullen. Misschien ook de gemeente? Het is belangrijk dat aan de voorkant wordt gekeken wat de mogelijkheden zijn om te bouwen met ruimte aan de natuur. Ook bepaalde kortingen, incentives of aanspreken vanuit maatschappelijk verantwoord ondernemen of de sustainable development goals werkt goed. Positieve reclame en leren van elkaar staat centraal in dit traject. Hierdoor wordt de drempel verlaagd om het te gaan doen.

*suggestie naar aanleiding van het verslag: Is het mogelijk om de workshop natuurinclusief bouwen te verbreden naar 'vergroenen bedrijventerreinen' waarbij bijvoorbeeld ook aandacht is voor groene daken, verticale tuinen? Op deze manier worden ook de bedrijven aangesproken die al een bestaand gebouw hebben. Als gemeente onderzoeken we de mogelijkheid om een groene wand vanuit binnen naar buiten te realiseren.

5. Meer groene daken

Van vogelhuisje tot Bol.com. Mensen zijn vaak onbekend met de mogelijkheden tot groene daken. Groene daken o.a. van sedum kunnen ook op schuurtjes, tuinhuisjes, bushaltes, winkelwagenoverkappingen, carports. Naast bedrijven, overheid kan dus ook de particulier ermee aan de slag. Dit vraagt wel communicatie, informatie en een stimulans bijvoorbeeld door subsidie. We willen de groene daken en de mogelijkheden hiervan meer zichtbaar en visueel maken in Waalwijk door kleinschalige pilotprojecten uit te voeren. Bijvoorbeeld door de schuilhuisjes van de kinderboerderij te voorzien van een groen dak. Dit kan op de korte termijn.

Een ander voorbeeld om de mogelijkheden van groene daken te laten zien, is om tijdens het jaarlijks boomfeestdag in maart de kinderen een vogelhuisje te laten maken met een groen dak met daarbij een boodschap van het belang daarvan. Dit is een leuke manier om dit onder aandacht te brengen.

*suggestie naar aanleiding van het verslag: Er zijn meerdere soorten groene daken naast sedum. Wellicht kan de werkgroep de mogelijkheden hierin meenemen.

Vervolgafspraken

- Na een eerste oriëntatie in het LAB gaan de deelnemers zelf met het vervolg aan de slag. Zij werken bovenstaande ideeën verder uit (in een plannetje van aanpak), kijken wat ze zelf hierin kunnen doen en waar ze hulp nodig hebben. Ook in de uitvoering van het idee kunnen de deelnemers gewoon aan de slag gaan.
- Waar nodig organiseren de teams zelf dat hun deelnemers de komende weken nog een keer bij elkaar komen. Mocht er behoefte zijn aan een overlegruimte dan kan er gebruik worden gemaakt van de faciliteiten op het stadhuis.
- Als de werkgroepen tussentijds vragen of hulp nodig hebben dan kunnen ze contact opnemen met de gemeente o.a. via lab@waalwijk.nl.
- De deelnemers ontvangen vanuit de gemeente een verslag van de bijeenkomst en deelnemerslijst met mailadressen zodat mensen met elkaar contact op kunnen nemen.
- Eind februari, begin maart organiseert de gemeente een tweede Groen en natuur LAB waar de verdere uitwerking en uitvoering met elkaar wordt besproken. Hiervoor wordt een datumprikker verstuurd.

Zoals aan het begin van het LAB is medegedeeld, is het LAB een verdiepende bijeenkomst op de Groene Agenda bijeenkomst van 13 november jl. De input vanuit het LAB wordt waar zinvol en mogelijk meegenomen in de Groene Agenda die wordt opgesteld (naar verwachting begin 2020 in de raad). Ondertussen is het de bedoeling van het LAB dat de deelnemers zelf met de benoemde vervolgacties aan de slag gaan (waar nodig in samenwerking met de gemeente). Op deze manier werken we al direct samen aan een groen Waalwijk (zowel met korte- als met lange termijn acties).

Om ervoor te zorgen dat alle LAB deelnemers goed geïnformeerd zijn over het vervolg in relatie tot de Groene Agenda worden de LAB deelnemers meegenomen in de mailing hierover. Het is de bedoeling dat in januari het verslag ten aanzien van de bijeenkomst van 13 november wordt verspreid en dat daarna een poll wordt uitgezet. Ook LAB deelnemers kunnen hun stem uitbrengen in de poll die de ideeën prioriteert voor de Groene Agenda. Op basis daarvan worden financiële keuzes aan het college en de raad voorgelegd. Met als streven dat begin 2020 de Groene Agenda in de raad komt. Meer informatie over dit traject is ook te vinden op www.natuurlijkwaalwijk.nl.

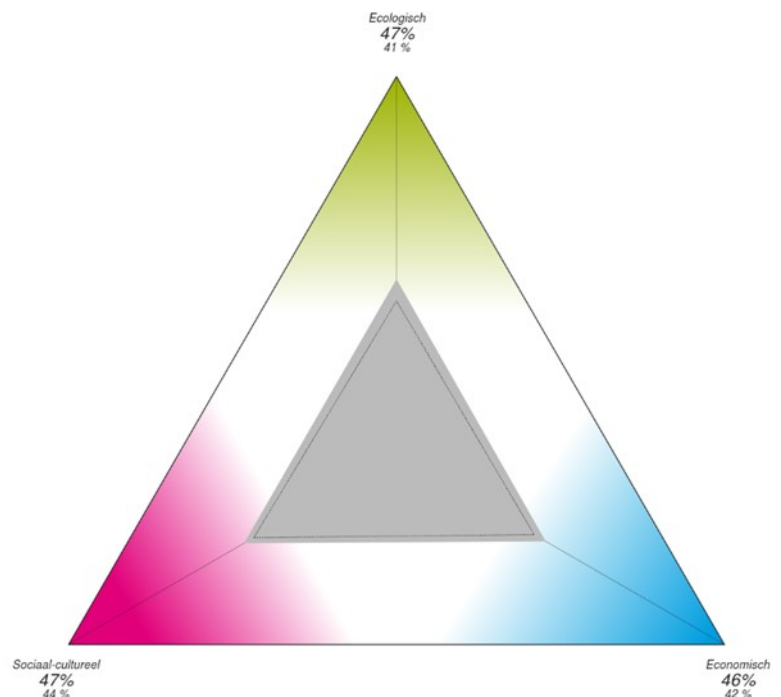
Bijlage 5 Nulmeting Telos

Telos heeft voor het jaar 2018 een benchmark uitgevoerd. Hieronder een korte samenvatting van de benchmark door Telos van de resultaten. Voor een uitgebreide beschrijving wordt verwezen naar de rapportage "Duurzaamheidsbenchmark Waalwijk, Telos, 19 november 2018"

Over de gehele linie zijn duidelijke verbeteringen te zien. Het ecologisch kapitaal is het meest verbeterd. In 2018 zijn de drie kapitalen nagenoeg in balans

Kapitaal	2014	2015	2016	2017	2018
Totaal	42.1	42.3	43.4	44.2	46.2
Sociaal-cultureel	43.4	42.2	43.9	44.6	46.4
Ecologisch	40.8	43.2	44.8	45.2	46.6
Economisch	42.1	41.5	41.5	42.7	45.5

- De overall duurzaamheidsscore van Waalwijk blijft nog achter bij het gemiddelde van alle Nederlandse en Brabantse gemeenten. Wel loopt Waalwijk haar achterstand in. Het inlopen van de achterstand is het gevolg van een snellere groei van het ecologisch en sociaal-cultureel kapitaal in Waalwijk. Het economisch kapitaal groeit in Waalwijk in de periode 2014-2018 in min of meer hetzelfde tempo als gemiddeld in Nederland en Brabant
- Met name in 2017/2018 is een forse stap voorwaarts gezet. Dat geldt in het bijzonder het economisch kapitaal en (in haar kielzog) het sociaal-cultureel kapitaal. Het ecologische kapitaal kent een wat geleidelijker groeipad
- De Waalwijkse duurzaamheidbalans is in balans

Figuur 4, duurzaamheidsdriehoek van Waalwijk

- Kijken we binnen de kapitalen op voorraadniveau welke in 2018 de sterkste voorraden zijn (= hoogste score) dan valt op dat Waalwijk nauwelijks uitschieters naar boven en beneden heeft. De voorraden water, lucht en afval en grondstoffen, woonomgeving en arbeid doen het beter. De minst ontwikkelde voorraden zijn de voorraad infrastructuur en bereikbaarheid, bodem, natuur en landschap en economische participatie.
- De geconstateerde groei in de periode 2014-2018 wordt breed gedragen. Voor een deel betreft het voorraden zoals afval en energie waar de gemeente beleidsmatig veel invloed op heeft of die grote beleidsprioriteit heeft.
- Alleen de voorraden economische participatie, hinder en calamiteiten en ruimtelijke vestigingsvoorwaarden kennen een negatieve groei. Dat de voorraad economische participatie geen positieve ontwikkeling kent is bijzonder. Je zou namelijk verwachten dat de economische hoogconjunctuur zich zou vertalen in betere resultaten op het terrein van economische participatie.

- Binnen de voorraad woonomgeving laten een aantal belevingsindicatoren zoals de tevredenheid met de woning en woonomgeving lage maar bovenal ook verslechterde resultaten zien. Dit zou kunnen samenhangen met de relatief slechte resultaten voor zaken als geluidhinder en geluidsbelasting, ervaren overlast van stank, stof en vuil.
- Samenhang kan er ook gezien worden tussen het risico op hittestress, relatief weinig openbaar groen (of in ieder geval niet dichtbij) en veel verhard oppervlak.
- Sterk punt van Waalwijk is haar (regionale) werkgelegenheidsfunctie.

De vergelijking van Waalwijk met qua typologie soortgelijke gemeenten en met de buurgemeenten plaats de resultaten uit het duurzaamheidsportret wat meer in perspectief. Door te vergelijken met gemeenten met vergelijkbare kenmerken (qua grootte, industrieel verleden, werkgemeente) ontstaat een beeld of de resultaten iets specifiek Waalwijks zijn of dat deze voor een deel samenhangen met de aard en geschiedenis van de gemeente. Vergelijking met de buurgemeenten laat zien of Waalwijk een aantal sterktes en/of zwaktes deelt met haar regionale omgeving. Waalwijk doet het vergelijkenderwijs (veel) beter (= groen) met betrekking tot lucht, afval en grondstoffen en arbeid. Waalwijk doet in beide vergelijkingen daarentegen (veel) slechter met betrekking tot maatschappelijke en politieke participatie, veiligheid, bodem, hinder en calamiteiten en ruimtelijke vestigingsvoorwaarden.

Wat kun je c.q. moet je als gemeente met de uitkomsten? Moet je schrikken? Dit hangt af van je eigen ambities: hoe hoger de ambities, hoe kritischer je kijkt naar de resultaten

Advies van Telos op basis van de benchmark:

- Soms is intergemeentelijke of regionale samenwerking een beter schaalniveau om de zaken aan te pakken, bijvoorbeeld in Langstraatverband. Soms zijn in de directe omgeving de ontbrekende zaken direct voorradig.
- Duurzaamheidsrapportage nodigt uit tot maatschappelijke agenda of een 'agenda of change' gebaseerd op een gedragen samen met maatschappelijke partijen ontwikkelde visie met daarin een actieagenda met gedeelde verantwoordelijkheden met als belangrijke ingrediënten: lef, durf om te experimenteren, lerende houding, fouten durven te maken, zoektocht naar nieuwe samenwerkingspartners (the unusual suspects)

